

İsa Mesih'in Tanrısallığının Taklidi ve Bunun Orta Çağ Hıristiyan Dünyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme

*An Evaluation of the Imitation of the Divinity of Jesus Christ
and Its Reflections in Medieval Christianity*

Zekiye Sönmez

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
zsonmez@aku.edu.tr & <https://orcid.org/0000-0003-1672-4823>

Makale Türü Article Type	Arařtırma Makalesi Research Article
Geliř Tarihi Date Received	19.06.2022
Kabul Tarihi Date Accepted	08.07.2022
Yayın Tarihi Date Published	21.07.2022
Atıf Citation	Zekiye Sönmez. "İsa Mesih'in Tanrısallığının Taklidi ve Bunun Orta Çağ Hıristiyan Dünyasındaki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme". <i>Oksident</i> 4/1 (2022): 113-145.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by <i>Turnitin</i> and no plagiarism detected.
Doi	https://doi.org/10.51490/oksident.1132975

Öz

Hıristiyanlıkta İsa Mesih, kimliği, kişiliği ve konumu açısından çokça tartışılmış, bu durum kristoloji adında bir bilim dalının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İsa, doğumuyla, yaşadığı dönemdeki eylemleriyle ve de çarmıhtaki ölümüyle diğer insanlardan oldukça farklı bir konumda görülmüştür. Bu farklılıklardan dolayı onun sadece bir insan değil, aynı zamanda Tanrı olabileceği konusu Hıristiyanları en çok meşgul eden konuların başında gelmiştir. Ayrıca onun bir insan veya Tanrı olarak nasıl modelleneceği veya taklit edileceği konusu da Hıristiyanların tartıştığı konulardandır. Bu bağlamda günümüz Hıristiyanlığının kurucusu kabul edilen Pavlus "Mesih'i taklit ettiğim gibi, siz de beni taklit edin" sözüyle Hıristiyanlıktaki "Mesih'in Taklidi" (Imitatio Christi) konusunun başlatıcısı olmuş; ondan itibaren Mesih'in taklidi ve takibi Hıristiyan dünyasında tartışıla gelen bir konu haline gelmiştir. Bu makalede, Hıristiyanlara göre İsa Mesih'in nasıl taklit edildiği ve bunun Orta Çağ Hıristiyan dünyasındaki yansımaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlık, İsa Mesih'in Taklidi, İsa'nın Tanrısallığı, Kral İsa, Evharistiya, Orta Çağ, Karolenj

Abstract

Jesus Christ has been widely discussed in Christianity in terms of his identity, personality, and position, and this has led to the emergence of a branch of science called Christology. Jesus has been seen as different from others because of his birth, earthly actions, and death on the cross. Because of these differences, the subject that he is not a mere human being but can also be God has been one of the most preoccupying issues for Christians. In addition, Christians have discussed the issue of how to model or imitate him as a human or God. In this context, Paul, who is accepted as the founder of today's Christianity, has been the initiator of the "Imitatio Christi" issue in Christianity with the words "As I imitate Christ, you also imitate me." The imitation or follow-up of Christ has been a subject discussed in the Christian world since him. The article discusses the imitation of the divinity of Jesus Christ and its reflections in the medieval Christian world.

Key Words: History of Religions, Christianity, Imitation of Jesus Christ, Divinity of Jesus, King Jesus, Eucharist, Middle Ages, Carolingian

Özet

Hıristiyanlığın en önemli figürü olan İsa Mesih; olağanüstü doğumu, yaşamı ve ölümü açısından çokça tartışılmış, bu durum kristoloji adında bir bilim dalının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kristolojinin en çok ilgilendiği konuların başında ise İsa'nın insan ya da Tanrı olup olmadığı meselesi gelmiştir. Bu meselenin arkasında "Hıristiyan geleneğinin, Tanrı'nın insanı günahtan kurtarması için insanlaşması veya insanın Tanrı gibi ölümsüz olabilmesi için İsa Mesih'in tanrılaştırılması gerektiği fikri üzerine bina edildiği" anlayışı vardır. Bu anlayış da köken itibarıyla Antik Yunan, Roma ve Eski Ahit'te görülen "insanın tanrılaştırılması ya da Tanrı'nın insanlaştırması" konusuyla ilişkilidir. Nitekim Eski Ahit, ilk insanın yaratılışından "Tanrı 'İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım' dedi..." (Yaratılış 1:26) şeklinde söz etmiştir. Bu söylem, Pavlus'un "Mesih, Tanrı özüne sahip... insan biçimine bürünmüş" (Filipililer 2:6-7) ifadeleriyle yorumlanmış ve böylece o, İsa Mesih'in "Tanrı-insan" kimliğini vurgulamıştır. Bu tanımla birlikte İsa'nın bir "Tanrı" olarak mı yoksa bir "insan" olarak mı modelleneceği veya örnek alınacağı tartışması "Mesih'in Taklidi" (Imitatio Christi) meselesini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Pavlus "Mesih'i taklit ettiğim gibi, siz de beni taklit edin" (1.Korintliler 11:1) sözünü konuyu tartışan ilk kişi olmuştur.

Pavlus'tan sonra Mesih'in taklidi konusu, Hıristiyanlığın "kurtuluş ve enkarnasyon" anlayışı bağlamında Eusebius, Athanasius ve daha başka Kilise Babaları tarafından da tartışılmıştır. Bu bağlamda Eusebius, İsa Mesih'i "Tanrı'nın gerçek ve biricik Oğlu, doğuştan Rab ve Tanrı, her şeyin Kralı, Baba'dan sonra ikinci neden" olarak tanımlarken; Athanasius ise onu insanlık için kendi feda eden "kurtarıcı" ve "model" olarak nitelendirmiştir.

Summary

Jesus Christ, the most crucial figure of Christianity; His extraordinary birth, life, and death have been widely discussed, leading to the emergence of a discipline called Christology. Whether Jesus is human or God is one of the most debated issues in Christology. Behind this issue is the Christian tradition based on the idea that God had to be incarnate as Jesus Christ in order for God to save man from sin, or Jesus Christ had to be deified for man to become immortal like God. This understanding, in its origin, is related to the subject of "deification of man or humanization of God" in Ancient Greece, Rome, and the Old Testament. Indeed, the Old Testament said about the creation of the first man, "God said, 'Let us make man in our own image, in our likeness.'" (Gen 1:26). Paul interpreted this discourse as "Christ has the essence of God... in human form" (Phil.2:6-11), and emphasized the Jesus' identity as "God-man." With this definition, the discussion on whether Jesus will be modeled as a "God" or a "man" has brought up the issue of "Imitatio Christi." In this context, Paul was the first to discuss the issue by saying, "Imitate me as I imitate Christ" (1 Cor. 11:1).

After Paul, the imitation of Christ was also discussed by Eusebius, Athanasius, and other Church Fathers in the context of the Christian understanding of "salvation and incarnation." Eusebius defines Jesus Christ as "the true and only Son of God, the born Lord and God, the King of all things, the second cause after the Father." On the other hand, Athanasius described him as a self-sacrificing "savior" and "model" for humanity.

Along with the Church Fathers, medieval thinkers also discussed the divinity and imitation of Jesus.

Kilise Babalarında yanı sıra Orta Çağ düşünürlerinde de İsa'nın tanrısal kimliği ve bu yönüyle taklidi öne çıkmıştır. Bu konuda Johannes Scottus Erigena, İsa Mesih'in "ölümsüz olan ve erişilemez ışıktaki yaşayan bir Tanrı" olduğundan söz etmiştir. Peter Abelard ise Mesih'in, insanlığın kurtuluşu için "çarmıhtaki örnek ölümünün" Tanrı'nın adaletsizlik gibi görünen işlerinin anlaşılması için zorunlu olduğundan bahsetmiştir. Yine 15. yüzyılın başlarında bulunmasından sonra Hıristiyan dünyasında Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitap olarak bilinen *De Imitatione Christi* adlı eserin müellifi Thomas à Kempis Mesih'in taklidi konusunu "modern adanmışlık" bağlamında tartışmıştır.

Orta Çağ düşünürlerine ilaveten Aydınlanma Çağı'nın önemli isimlerinden Immanuel Kant da Mesih'in taklidiyle ilgilenmiştir. O, İsa'yı tanrısal yönüyle değil, beşerî yönüyle taklit edilmesi gereken "ilâhî ilhamlı öğretmen" ve "insanlığın sembolü" olarak tanımlamıştır. 19. yüzyılda Karl Barth, Tanrı'nın kendi kimliğini, insan biçimine bürünmüş Logos İsa aracılığıyla gösterdiğinden söz etmiştir. Yakın dönem düşünürlerden Graham Ward'a göre bütün kristolojik düşüncelerin merkezinde insanın "Tanrı'nın suretinde" yaratılmış olduğu anlayışı vardır. Bundan dolayı insanın içinde Tanrı'yı taklit etme arzusu vardır ve Mesih'i taklit etme isteği de bu "mimetik arzu"dan kaynaklanmıştır.

Hıristiyan düşünürlerin zikredilen görüşleri Hıristiyanların gönlünde yer etmiş ve onlar İsa Mesih'i tanrısal ve insanî özellikleriyle taklit ederek veya örnek alarak hayatlarına geçirmeye çalışmışlardır. Nitekim ilk dönemlerde Hıristiyanlar "Tanrı, Tanrı'nın Oğlu, Kurtarıcı ve Tanrı Kuzusu" gibi sıfatları dualarında kullanarak İsa Mesih'i yüceltmişlerdir. Daha sonraları İsa Mesih'i taklit etmek, onun dünyevi

Johannes Scottus Erigena spoke of Jesus Christ as "a God who is immortal and lives in inaccessible light." On the other hand, Peter Abelard spoke of the necessity of Christ's "exemplary death on the cross" for humankind's salvation to understand God's seemingly unjust acts. Thomas à Kempis, the author of *De Imitatione Christi*, the most read book after the Bible in the Christian world after its discovery at the beginning of the 15th century, discussed the issue of imitation of Christ in the context of "modern devotion."

Following medieval thinkers, Immanuel Kant, one of the important figures of the Age of Enlightenment, was also interested in the imitation of Christ. He defined Jesus as a "divinely inspired teacher" and "symbol of humanity" that should be imitated not with his divine but with his human aspect. In the 19th century, Karl Barth mentioned that God showed his identity through the Logos Jesus, who took the human form. According to Graham Ward, at the center of all Christological thoughts is the understanding that man was created "in the image of God." Therefore, there is a desire to imitate God in man, and the desire to imitate Christ stemmed from this "mimetic desire."

The above-mentioned views of Christian thinkers have taken a place in the hearts of Christians and they have tried to put Jesus Christ into their lives by imitating his divine and human characteristics or by imitating them. As a matter of fact, in the early periods, Christians glorified Jesus Christ by using adjectives such as "God, Son of God, Savior and Lamb of God" in their prayers. Later, imitating Jesus Christ was understood as participating in Jesus' death and resurrection rather than copying his earthly life. Participating in the death and resurrection of Jesus is possible with

yaşamını kopyalamaktan çok, İsa'nın ölümüne ve dirilişine katılmak şeklinde anlaşılmalıdır. İsa'nın ölümüne ve dirilişine katılmak ise bizzat onun bizzat kendisinin oluşturduğu kabul edilen Evharistiya gibi sakramentlerle mümkün olmaktadır. Bu sebeple, İsa'nın öğrencileriyle yediği Son Akşam Yemeği'nin anısına "Ekmek Kırma", "Rabbin Sofrası" ve "Şükran Günü" gibi isimlerle kutlanan Evharistiya uygulaması, tanrısallık İsa Mesih'in ölümüne ve dirilişine katılmak anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Evharistiya başlangıçta sadece basit şekilde kutlanırken, ilerleyen süreçte daha görkemli bir merasime dönüşmüştür.

Mesih'in tanrısallığı ve taklit edilmesinde olduğu gibi Hıristiyanlığın "krallık" anlayışının oluşmasında Antik Yunan, Roma ve Eski Ahit'in krallık geleneklerinin rolü büyük olmuştur. Bu bağlamda 1100 tarihli, Latince el yazması *Norman Anonymous* adlı eser Orta Çağın krallık anlayışını yansıtan önemli kaynaklardan birisidir. *Norman Anonymous*'a göre İsrail kralları, ebediyette meshedilmiş İsa Mesih'in habercileri; Yeni Ahit'ten sonra gelen kralar ise İsa Mesih'in "gölgeleri" veya "taklitçileri"dir. *Norman Anonymous*'un yanı sıra Orta Çağ krallık anlayışını gösteren bir başka eser de *Libri Carolini*'dir (Karoline Kitapları). Bu eser de dönemin krallık anlayışını Eski Ahit'e dayandırmış; İbrahim'i bir Frank, Davud'u bir Karolenj; cenneteki Mesih'i dünyayı yöneten Tanrı ve Şarlman'ı onun yeryüzündeki temsilci olarak göstermiştir. Bu bağlamda Karolenj Çağı kralları, kendilerinin lütuf yoluyla kral ve "Göksel Kral" İsa Mesih'in yeryüzündeki temsilcileri olduklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca Mesih merkezli bu krallık anlayışı, dönemin sanat eserlerinde görülmüştür. Nitekim MS 973'lere tarihlenen *Liuthar/Aachen İncilleri*'nde II. Otto'nun (973- 983) tahta çıkışını resmeden ve *Volto Santo* (Kutsal Yüz) olarak bilinen bir minyatürde Mesih, yeniden dirilmiş,

sacraments such as the Eucharist, which is considered to be formed by his own life. In this context, the practice of Eucharist, which is celebrated with names such as "Breaking Bread", "The Lord's Supper" and "Thanksgiving Day" in memory of the Last Supper that Jesus had with his disciples, means participating in the death and resurrection of the divine Jesus Christ. Therefore, while the Eucharist was celebrated simply in the beginning, it later became a more magnificent ceremony.

As in the divinity and imitation of Christ, the royal traditions of Ancient Greece, Rome, and the Old Testament played a significant role in forming the Christian understanding of the "kingdom." The Latin manuscript *Norman Anonymous*, dated 1100, is one of the essential sources reflecting the understanding of kingship in the Middle Ages. According to *Norman Anonymous*, while the kings of Israel were the messengers of the anointed Jesus Christ in eternity, Kings who came after the New Testament were "shadows" or "imitators" of Jesus Christ. Besides *Norman Anonymous*, another work that reflects the understanding of medieval kingship is *Libri Carolini* (Caroline Books). This work also based the understanding of kingship of the period on the Old Testament, and it showed Abraham as a Frank, David a Carolingian, Christ in heaven as God who rules the world, and Charlemagne as his representative on earth. Accordingly, Carolingian kings thought they were the kings by grace and the representatives of the "Heavenly King" Jesus Christ on earth. In addition, this Christ-centered understanding of the kingdom could be seen in the works of art of the period. In a miniature depicting Otto the Second's (973-983) ascension to the throne and known as *Volto Santo* (Holy Face), Christ is shown resurrected, carrying

çarmıhını taşıyan ve “Görkemli Kral” olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra *Gundohinus İncilleri*’ndeki bir minyatürde ise İsa Mesih, “İlahi bir Kral ve Majesteleri” şeklinde resmedilmiştir. İsa Mesih siyasi olarak yüceltilmesinin yanı sıra, din adamları tarafından da “günahları bağışlayan kişi” olarak taklit edilmiştir.

his cross, and as the “Majestic King.” In a miniature in the *Gundohinus Gospels*, on the other hand, Jesus Christ is depicted as a “Divine King or His Majesty.” In addition to his political exaltation, the clergy also imitated Jesus Christ as “the one who forgives sins.”

Giriş

Genel olarak en kolay öğrenme, bir modelin taklit edilmesi veya örnek alınmasıyla gerçekleşmektedir. Bu ister bir çocuk ister bir yetişkin isterse de dinî tecrübe kazanmak isteyen bir kimse olsun durum değişmemektedir. Bu bağlamda dinî tecrübe kazanmak ve ahlâkî gelişim sağlamak isteyen kişi için o dinin en önemli şahsiyeti ve o şahsiyeti modellemeye çalışmış veya çalışan diğer kimseler “model/örnek” olabilmektedir. Hıristiyanlık söz konusu olduğunda ise “gerçek insan” (*vere homo*) ve “gerçek Tanrı” (*vere Deus*) olarak kabul edilen İsa Mesih'in,¹ bizzat kendisi, onu takip etmiş Elçileri, İsa'nın Elçilerini taklit eden din adamları ve azizler taklit edilmesi gereken en önemli kişilerdir. Bunların yanı sıra Hıristiyanlıkta Tanrı'nın kendisi de taklit edilmesi gereken bir varlık olarak kabul edilmektedir. Nitekim İskenderiyeli Clement'e (150-211/215) atıfla “Arif, efendisini (İsa'yı) taklit eder ve Tanrı'nın gerçeğine bakarken “efendi” bir nitelik kazanır. Çünkü Tanrı her şeyin efendisidir ve bizi gerçeklere yönlendirir” denilerek,² hem İsa Mesih'in hem de Tanrı'nın taklit edilmesi gereken bir varlık olduğu vurgulanmaktadır. Clement'in yanı sıra Eric Osborn “Tüm Hristiyan yaşamının tek bir amacı vardır: Tanrı gibi büyümek” derken, insanın Tanrı'ya asimilasyonunu kastetmektedir. Ona göre Tanrı insanları yaratmış ve onlara kendi çocukları olarak değer vermiştir. Bundan dolayı kötü örneklerden kaçınıp iyi örneklerin başında gelen İsa Mesih'i taklit ederek, Tanrı'nın bize gösterdiği sevgiye karşılık vermek gerekmektedir.³ Bir başka ifadeyle Tanrı'nın buyruklarına itaat etmek, Tanrı'ya benzemeye çalışmak anlamına gelmektedir. Tanrı'ya benzemek ise O'nun lütfuna ermiş Mesih'in yaşamını takip veya taklit etmekle mümkündür.

İsa Mesih'in hayatının örnek alınmasıyla ilgili Hıristiyanlıktaki Mesih'in taklidi (*imitatio Christi*) konusu da İsa Mesih'in tanrısallığı ve insanlığıyla yakından ilişkilidir. Köken itibarıyla bu konu, Eski Ahit'te anlatılan ilk insan Âdem'in yaratılışından bahseden “Tanrı ‘İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım’ dedi...”⁴ ifadesine ve onun

¹ İznik Konsili'nde “Mesih'in, insanların hatırı ve kurtuluşu için (gökten) indiği, ete büründüğü, insan olduğu, çarmıhta acı çektiği, üçüncü gün dirildiği, göğe yükseldiği, diriye ve ölüyü yargulamak için geleceği” karara bağlanmıştır. Bk. J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, 3. bs. (Great Britain: Longman Group Limited, 1972), 215-216; Ward Graham, *Christ and Culture* (Oxford: Blackwell Publishing, 2005), 4-5.

² Eric Osborn, *Clement of Alexandria* (New York: Cambridge University Press, 2008), 199.

³ Eric Osborn, *Ethical Patterns in Early Christian Thought* (New York: Cambridge University Press, 1976), 60.

⁴ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2013), Yaratılış 1:26-27.

cennetten düşüşünün anlatıldığı hikâyesine⁵ dayandırılmıştır.⁶ Benzer şekilde Mesih'in taklidi veya örnekliliğiyle ilgili kavramlar da Antik Grek literatüründeki kullanımlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra Eski ve Yeni Ahit'in Latince ve Yunanca versiyonlarındaki "imitation", "sequor" ve "mimesis" kelimeleri de Tanrı'nın veya Mesih'in taklidi ve örnek alınması bağlamında az çok farklılarıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda Yunanca "mimeomai" (taklit etmek) fiilinden türetilmiş bir isim olan "taklit" (*mimesis*) kelimesi antik yazarlarda öncelikle "doğanın taklidi" bağlamında ele alınmıştır. Nitekim Stoacı Archytas (MÖ 428 – MÖ 347), "yasa, doğanın adaletini taklit ederse, doğaya uygun hale gelecektir" demektedir.⁷ Archytas'ın çağdaşı Platon (MÖ 428/427 veya 424/423 – MÖ 348/347) ise taklidi, "şair ya da oyuncunun kendisini özümsemiği süreç" veya "kişinin tasvir ettiği kişilikle birlikte, kendi kişiliğini yok ettiği süreç" şeklinde tanımlamıştır.⁸ Ayrıca Antik Yunan'da "taklit" daha yaygın olarak Tanrı'yı modelleme bağlamında kullanılmıştır. Buna karşılık "takip etme" terimi yaşayan bir hahamı izleyen öğrencilerle ilgili olarak Yahudi kültüründe yer almıştır. Dahası "taklit" konusu genel olarak Platon'un zihnin üç yetisiyle (kodlama, saklama ve çağırma) ilgili görüşleri, öğrenme teorileri bağlamında ele alınmış ve bu "klasik koşullandırma, araçsal koşullandırma, bilişsel yapılandırma ve özdeşleşme" gibi dört mekanizmayla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte taklit, bir insanın "bir modele benzeme" konusundaki duygusal eğilimini vurgulama anlamında Freud, Erikson, Jung ve Maslov gibi düşünürler tarafından da tartışılmıştır.⁹ Taklidin bu tür anlamları Hıristiyanlıkla birlikte Tanrı'nın ve O'nun oğlu olarak kabul edilen İsa Mesih'in taklidiyle ilişkilendirilmiştir.

Mesih'in taklidi genel olarak, Hıristiyan bir bireyin ahlâkî gelişimi için İsa Mesih'i bir "model" olarak kabul etmesiyle ilgilidir. Zira bireyin ahlaki gelişimi için her zaman iyi bir örneğe veya modele ihtiyacı vardır.

⁵ Yaratılış 2. ve 3.bölüm.

⁶ Iris Murdoch'a göre Hıristiyanlığın "düşüş miti" onu Eski Ahit'le uzlaştıran tek şeydir. Ashında bu mit alegorik olmakla birlikte Hıristiyanlığa metafizik bir hakikat yükleyen tek noktadır. Bir başka ifadeyle bu, insanın lekeliğini ve suçlu olduğunu; Mesih'in bunu gidermek için kendisini feda ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Iris Murdoch, *Metaphysics as a Guide to Morals* (New York: Penguin Books, 1993), 361.

⁷ John W. Martens, *One God, One Law: Philo of Alexandria on the Mosaic and Greco-Roman Law* (Boston: Brill Academic Publishers, 2003), 59. Ayrıca bk. Walter J. Ong, "Mimesis and the Following of Christ", *Religion & Literature* 26/2 (Summer 1994): 76.

⁸ Stephen Halliwell, *The Aesthetics of Mimesis: Ancient Texts and Modern Problems* (Princeton: Princeton University Press, 2002), 138; Jaroslav Jan Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine* (Chicago: University of Chicago Press, 1971-1978), 1: 145.

⁹ Philip H. Hillyer, *Imitatio Christi in the Spirituality of Charles De Foucauld* (Edinburgh: University of Edinburgh, 1979), 6-39.

Hıristiyanlar da ahlâkî gelişimleri için “mükemmel bir model” olarak algıladıkları İsa Mesih'i kendilerine örnek almış ve onu her yönüyle takip ve taklit etmeye çalışmıştır. Zira İsa hayattayken “Ardımdan gelin ve Beni takip edin...”¹⁰ gibi ifadelerle havarilerinden kendisini takip etmelerini istemiştir. O yaşarken Havarileri ve özellikle lütufla havari olduğunu söyleyen Pavlus tarafından örnek alınmış veya taklit edilmiştir. Nitekim Pavlus “Mesih'i taklit ettiğim gibi, siz de beni taklit edin”¹¹ ifadesiyle Hıristiyanlıkta İsa'nın taklidinden söz eden ilk kişi olmuştur. Buna ilaveten Pavlus “... Sevgili çocukları olarak Tanrı'yı örnek alın. Mesih bizi nasıl sevdiyse ve bizim için kendisini güzel kokulu bir sunu ve kurban olarak nasıl Tanrı'ya sunduysa, siz de öylece sevgi yolunda yürüyün”¹² gibi sözleriyle Mesih'in ve kendisinin örnek alınması veya taklit edilmesi konusunda Hıristiyanları teşvik etmiştir. Ancak İsa Mesih hangi kimliği veya kişiliğiyle taklit edilecektir? Başka bir ifadeyle İsa tanrısâl olarak mı, yoksa insan olarak mı veya bedensel olarak mı taklit edilmelidir? Aynı zamanda kristolojiyi ilgilendiren bu sorular, Mesih'in taklidi konusunun karmaşıklığını göstermesi açısından da önemlidir.

Muğlak bir konu olan Mesih'in taklidi, Pavlus'tan sonra Ignatius, Irenaeus, Clement ve Origen gibi Kilise Babaları tarafından tartışılmıştır. Benzer şekilde Mesih'in taklidi, Orta Çağ teologları tarafından da tartışılmış ve bu konu Orta Çağ Hıristiyan hayatında etkili olmuştur. Söz konusu çağda İsa Mesih'in tanrısallığından ziyade onun örnek “bir insan olarak taklidi” ve çarmıhta yaşadığı acıları deneyimleme bağlamında “bedensel olarak taklidi” Hıristiyanları daha çok etkilemiştir. Özellikle bu konu Hıristiyan mistisizminin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim “Tanrı'nın Oğlu” imajıyla İsa Mesih'in kendisini insanlık için feda ettiğini; onun ikinci kez gelişiyile çekilen acıların ve sıkıntıların Tanrı Krallığı'nda mükâfata dönüşeceğini düşünen Hıristiyan mistikler İsa Mesih'in hayatını örnek almaya çalışmıştır.¹³ Bu bağlamda herhangi bir manastır topluluğuna katılan bir keşişin en önemli işi, İsa Mesih'i taklit ederek kendi kimliğini oluşturmaya çalışması olmuştur.¹⁴ Yine din adamlarının günahı affetme yetkisine sahip olması, rahip ve rahibelerin evlenmemesi veya kendilerini “Mesih'in Geline” olarak addedip bekâr kalmaya çalışması gibi konular Mesih'in taklidinin Hıristiyanların hayatındaki yansımalarıdır. Bu

¹⁰ Matta 4:19; Markos 1:17; 2:14; Yuhanna 8:12.

¹¹ 1.Korintliler 11:1.

¹² Efesliler 5:1-2.

¹³ Hıristiyan mistisizminin iç dinamikleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Halil Temiztürk, *Hıristiyan Mistisizmine Giriş* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021).

¹⁴ Peter Brown, *Augustine of Hippo: A Biography* (Los Angeles: University of California Press, 2000), 402.

çerçevede 13. yüzyılın başlarında Assisili Francis ve Assisili Clare'ın Mesih'i taklit ettiği kabul edilen hayatları ve ölümleri Hıristiyanlara örnek teşkil etmiştir.

Assisili Francis ve Assisili Clare'ın örnek gösterilen yaşamlarının yanı sıra Orta Çağlarda yazılan birçok eser, Mesih'in taklidi ve örnekliliği konusuyla ilgilidir. Bu bağlamda Thomas à Kempis'in *De Imitatione Christi* adlı eseri 15. yüzyılın başlarında ortaya çıkışından bu yana Hıristiyan dünyasında Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitap olma özelliğine sahip olmuştur.¹⁵ Sonraki yüzyıllarda Immanuel Kant (1724-1804) ve René Girard (1923-2015) gibi düşünürler de İsa Mesih'in taklidi meselesini çalışmıştır. Bunların yanı sıra Giles Constable'ın (1929- 2021) kitabı¹⁶ bu konuda yazılmış en kapsamlı çalışmalar arasındadır. Buna mukabil, Hıristiyan dünyasında yüzlerce yıldır tartışılan Mesih'in taklidi konusuyla ilgili ülkemizde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmamızın ana temasını; İsa Mesih'in insanlığından ziyade tanrısallığının taklit edilmesi ve bunun Orta Çağ Hıristiyan hayatındaki yansımaları oluşturmaktadır. Bu çerçevede Hıristiyan düşünürlerin Mesih'in tanrısallığı ve taklidiyle ilgili görüşlerinden söz etmek yerinde olacaktır.

1) Hıristiyan Düşünürlerde İsa Mesih'in Tanrısallığı ve Taklidi Meselesi

Hıristiyan geleneği, insanın günahattan kurtulması için Tanrı'nın insanlaşması veya insanın Tanrı gibi ölümsüz olabilmesi için İsa Mesih'in "tanrılaştırılması" gerektiği fikri üzerine bina edilmiştir.¹⁷ Aslında insanın tanrılaştırılması veya Tanrı'nın insanlaştırılmasıyla ilgili konular Antik Yunan ve Roma dönemlere kadar dayanmaktadır. Hıristiyanlıkta ise bu konu, İsa'nın tanrısallık kimliği bağlamında işlenmektedir. Bu çerçevede İsa'nın tanrısallığından açıkça ilk söz eden Pavlus olmuştur:

Mesih, Tanrı özüne sahip olduğu halde, Tanrı'ya eşitliği sınımsız sarılacak bir hak saymadı. Ama kul özünü alıp insan suretinde doğarak ululuğunu bir yana bıraktı. İnsan biçimine bürünmüş olarak ölüme, çarmıh üzerinde ölüme bile boyun eğip kendini

¹⁵ Dennis J. Billy, *The Imitation of Christ Thomas à Kempis: A Spiritual Commentary and Reader's Guide* (Notre Dame: Ave Maria Press, 2005).

¹⁶ Giles Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought: The Interpretation of Mary and Martha, the Ideal of the Imitation of Christ, the Orders of Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

¹⁷ Pelikan, *The Christian Tradition*, 1: 155.

*alçalttı. Bunun için de Tanrı O'nu pek çok yükseltti ve O'na her adın üstünde olan adı bağısladı. Öyle ki, İsa'nın adı anıldığında gökteki, yerdeki ve yer altındakilerin hepsi diz çöksün ve her dil, Baba Tanrı'nın yüceltilmesi için İsa Mesih'in Rab olduğunu açıkça söylesin.*¹⁸

Pavlus bu sözleriyle, Mesih'in "Tanrı-insan" olduğu gerçeğini kabul etmekte, ancak "insan suretinde" ifadesi, onun yeryüzündeysen insanlara apaçık görünmeyen ilahî bir yönünü vurgulamaktadır.¹⁹ İsa'nın apaçık görünmeyen ilahî yönünü Kendall "Eğer İsa'nın (Tanrı ve insan) varlığının bütünlüğü apaçık görünseydi, o zaman bütün insanlar onun hem insan hem de Tanrı olduğunu hemen anlayacaklardı" şeklinde yorumlamaktadır.²⁰ Her ne kadar İsa bütün yönleriyle kendisini insanlara gösterememiş ise de onun bütün varlığıyla veya örtüsüz olarak tanrısallığını ve insanlığını herkese göstereceği gün, "Rabb'in Günü" olarak hem Vahiy kitabında²¹ hem de diğer bazı kaynaklarda açıklanmaktadır.²²

Yeni Ahit'ten sonra Kilise Babaları da genel olarak İsa Mesih'in beşerî ve tanrısal yönünü "kurtuluş ve enkarnasyon" bağlamında açıklamaya çalışmışlardır. Zira onlar enkarnasyonu "Tanrı'nın insan olduğu ve yine de Tanrı kaldığı için, Tanrı-insan'a (İsa Mesih) katılan her insanın kendi içinde insan ırkının orijinal Tanrı benzerliğini yeniden tesis edebileceği şeklinde yorumlamışlardır.²³ Bu çerçevede Eusebius (yk. 260/265-339), Mesih'in tanrısal ve insanî yönünün olduğunu, ancak tanrısal yönünün daha büyük olduğunu ifade etmiştir. Nitekim o, "Şimdi, Mesih'in kökenini, saygınlığını, özünü ve doğasını tanımlamak için hiçbir dil yeterli olmayacaktır"²⁴ diyerek, İsa Mesih'in tarif edilemeyen kişiliğinden söz etmiştir. Bununla birlikte Eusebius, yerine göre Kutsal Kitap'tan alıntılarla Mesih'i tarif etmeye çalışarak şöyle demiştir:

¹⁸ Filipililer 2:6-7.

¹⁹ John Climacus, *The Ladder of Divine Ascent*, çev. Colm Luibheid & Norman Russell (Londra: SPCK, 1982), 20.

²⁰ R.T. Kendall, *Imitating Christ: Becoming More Like Jesus* (Florida: Charisma House, 2007), 54.

²¹ Vahiy 1:9-20.

²² Hıristiyanlıkta İsa'nın geleceği gün "Kıyamet Günü" olarak da kabul edilmiş ve bununla ilgili birçok teori üretilmiştir. Yorumlar için bk. Anthony C. Garland, *A Testimony of Jesus Christ: A Commentary on the Book of Revelation* (Washington: Spirit and Truth, 2004), 1: 340-345; Pelikan, *The Christian Tradition*, 1: 123-132.

²³ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 152-153.

²⁴ Eusebius Pamphili, *Ecclesiastical History: Books 1-5*, çev. Roy J. Deferrari (Washington: The Catholic University of America Press, 2005), 1.37-38.

*Baba'yı Oğul'dan başka kim bilir? Ve Baba'dan başka hiç kimse Oğul'u layıkıyla bilemez (Mat. 11:27). Baba'dan başka kim, dünyadan önce var olan Işığ (İsa) ve çağlardan önce zihinsel ve temel olan Bilgeliği, başlangıçta Baba'nın yanında Tanrı olan yaşayan Sözü, Tanrı'nın ilk ve biricik soyunu açıkça tasavvur edebilirdi?*²⁵

Ayrıca Eusebius, Eski ve Yeni Ahit'ten cümlelerle Mesih'in "Tanrı'nın gerçek ve biricik Oğlu, Doğuştan Rab ve Tanrı, her şeyin Kralı, Baba'dan sonra ikinci neden" gibi daha birçok sıfatından bahsetmektedir.²⁶ Dahası Eusebius, İsa'nın tanrısallığını kanıtlamak için onun görünümünden (*teofani*) ve iyileştirici gücünden söz etmektedir. Bu bağlamda o, "Sözünü gönderip iyileştirdi onları, kurtardı ölüm çukurundan"²⁷ ve "Rab, Sodom ve Gomora'nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı"²⁸ gibi cümleleri İsa'nın Baba'dan sonra ikinci bir Rab veya Tanrı olduğunu vurgulamak için kullanmaktadır.²⁹ Dolayısıyla Eusebius'un İsa'sı tanrısız özelliklere sahip Oğul'dur ve Baba Tanrı'yı en iyi şekilde bilmektedir. Başka bir deyişle Baba Tanrı'yı en iyi bilen Mesih'in yaşamının taklit edilmesiyle de Baba Tanrı daha iyi bilinebilecektir.

Eusebius'un yanı sıra İskenderiyeli Athanasius (yk. 293-373) da İsa Mesih'i insanlık için kendini feda eden "kurtarıcı" şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre İsa, kendi bedenini insanlık adına ölüme sunmakla kalmamış, aynı zamanda kendi semavi ve mükemmel hayat tarzını insanlara göstermek istemiştir. Hoşgörü, insan sevgisi, iyilik, cesaret, merhamet ve doğruluk gibi özelliklerin hepsi İsa'da vardır. Ayrıca Rab olarak İsa Mesih her şeyin gerçek öğreticisi olarak yalnızca kurallar koymakla kalmamış, aynı zamanda bilmek ve taklit etmek isteyen herkes için, bunların nasıl gerçekleştirileceği konusunda "model" olarak kendisini ortaya koymuştur.³⁰ Böylece Athanasius, İsa'yı yerine göre kurallar koyarak örnekliğini ortaya koyan birisi olarak nitelendirmiştir.

Hippolu Augustinus (354-430) ise her görüntünün bir benzerlik olduğunu, ancak her benzerliğin, prototipinin tüm özelliklerini olmasa da bazı özelliklerini içeren bir görüntü olduğunu ileri sürmüş ve taklit terimini imge ve benzerliğe uygulamıştır. Ona göre Mesih, Baba'nın sureti ve dengi

²⁵ Matta 11:27.

²⁶ Eusebius, *Ecclesiastical History*, 1.38.

²⁷ Mezmurlar 107:20.

²⁸ Yaratılış 19:24.

²⁹ Eusebius, *Ecclesiastical History*, 1.40.

³⁰ A Religious of C.S.M.V. (çev.), *St. Athanasius on the Incarnation: The Treatise De Incarnatione Verbi Dei* (New York: St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary, 1953), 106-107.

olduğu için bir nevi Tanrı'nın 'görüntüsü' gibidir. Ayrıca insan, Tanrı'dan "benzemezlilik" ile ayrılmaktadır ve insanın O'na benzemek için, Tanrı'nın prototipi Mesih'i taklit etmeye çalışması gerekmektedir.³¹ Her ne kadar Augustinus, insanın Tanrı'ya benzemeye çalışarak O'nunla iletişime geçmesi gerektiğini vurgulamış ise de bu durum, insan zihninin sınırlarının çok üzerinde bir iletişim anlamına gelmektedir. Ancak Tanrı'ya duyularla erişilebilmek, İncillerde anlatılan Mesih'in taklit edilmesiyle mümkündür.

Sözü edilen Kilise Babalarından sonraki dönemlerde de Hıristiyanların imkânları ölçüsünde Mesih'i her yönüyle taklit ve takip etmeleri ve onun yaşadığı gibi yaşamaları gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü İsa, insanlar onun hayatını taklit edebilsinler ve onun erdemlerini yapabilsinler diye bir insan şeklinde dünyaya gelmiştir.³² Bu bağlamda İsa Mesih'in tanrısallığından söz eden İrlandalı Johannes Scottus Erigena (MS 815-877), Mesih'in tanrısallığını "doğa-lütuf" ikilemi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre Mesih, diğer insan doğalarının ötesinde, evrendeki en yüksek yeri işgal eden ve "ölümsüz olan ve erişilemez ışıpta yaşayan" bir Tanrı'dır ve hiçbir yaratık tarafından görülemez, ancak dünyanın sonu geldiğinde bulutlar arasından görülecektir. Ayrıca Erigena, Yuhanna'nın "Her şey onun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey onsuz olmadı. Yaşam ondaydı ve yaşam insanların ışığıydı",³³ "Bana hizmet etmek isteyen, arımdan gelsin..."³⁴ ve "Diriliş ve yaşam benim ve bana iman eden kişi ölse de yaşayacaktır"³⁵ sözlerini naklederek³⁶ Mesih'in hem tanrısal hem de insani kimliğini ortaya koymuş ve aynı zamanda insanî yönüyle taklit edilecek bir model olduğunu vurgulamıştır.

Erigena'dan yaklaşık iki yüzyıl sonra yaşayan Peter Abelard (1079-1142), İsa'nın tanrısallığını onun çarmıhtaki ölümüyle ilişkilendirmiştir. O, Mesih'in çarmıha gerilme sahnesini tamamen kötümser bir şekilde tasvir etmiştir. Abelard, "İsa'nın kötü adamlar tarafından yakalandığını, gözlerinin bağlandığını, dövüldüğünü, başına dikenli taç konulduğunu ve çarmıha gerildiğini" söyledikten sonra, "onun hırsızlara bile layık görülme korkunç ve iğrenç bir ölümle cezalandırıldığından, dahası İsa'ya verilen cezaların ölümün kendisinden bile daha korkunç" olduğundan söz etmektedir. Ayrıca Abelard, Mesih'in tanrısallığının onun acısını azaltmadığını, aksine artırdığını ifade etmiştir. Çünkü ona göre

³¹ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 166-167.

³² Pelikan, *The Christian Tradition*, 3: 125.

³³ Yuhanna 1:3-4.

³⁴ Yuhanna 12:26.

³⁵ Yuhanna 11:25.

³⁶ Johannes Scotus Erigena, *Periphyseon: The Division of Nature*, çev. I. P. Sheldon Williams (Montreal: Dumbarton Oaks, 1987), 577-578.

Mesih, tanrısal kimliğiyle neyle karşı karşıya olduğunu bildiği için korkmuştur. Ancak onun fedakârlığı daha da büyük olduğu için korkmasına rağmen Tanrı'nın iradesine boyun eğmeye devam etmiştir.³⁷ Abelard'a göre Mesih'in nesnel olarak hayatının sunulması gerekli olmasaydı, Mesih'in sevgisini gösterebileceği hiçbir fedakârlık olmayacaktı, o zaman onun acı çekmesi ve ölümü de anlamsız olacaktı. Mesih bu şekilde ölmekle, sadece insanlığı kurtarmamış, aynı zamanda taklit edilmesi gereken sevgi örneğini mümkün olan en iyi şekilde göstermiştir. Ayrıca Mesih'in ölümü hem takip edilmesi gereken bir örnek hem de "üzerinde düşünülecek bir örnek" olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Tanrı'nın kafa karıştıran ve adaletsizlik gibi görünen adaletini anlamak, günahkâr yaratılış uğruna alçaltılmış ve işkence görmüş İsa Mesih'in hayatını kavramakla mümkündür.³⁸ Bir başka ifadeyle İsa Mesih'in küçültücü gibi görünen ölümü, arka planda Tanrı'nın onun aracılığıyla bütün insanlığı kurtarma planını ve bunun nedenli büyük bir şey olduğunu göstermektedir.

Abelard'ın bu görüşlerinin yanı sıra *De Imitatione Christi* (Mesih'in Taklidi Üzerine)³⁹ adlı ünlü eseriyle bilinen Thomas à Kempis (yk.1379-1471), Mesih'in taklidiyle ilgili olarak "dönüş veya arınma yolu", "bilgelik veya aydınlanma yolu" ve "birlik yolu" gibi iç içe geçmiş aşamalardan söz etmiştir. Onun taklit anlayışının merkezinde "acı çeken Mesih" imajı ve bu imajın arkasında Tanrı'nın merhametine odaklanan bir kurtuluş anlayışı vardır. Ayrıca Kempis, Mesih'in dünyevi hayatının, çarmıhtaki ıstırapı ve ölümünün taklit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰ Bu bağlamda Kempis, Yuhanna'nın "İsa yine halka seslenip şöyle dedi: Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen, asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur."⁴² ifadelerini yorumlamıştır. Kempis, kişinin gerçekten aydınlanması ve kalp körlüğünden kurtulması için İsa'nın hayatını ve davranışlarını tamamen taklit etmesi gerektiğinden söz etmiştir.⁴³ Kempis'in bu görüşleri, dönemindeki ve sonraki yüzyıllardaki Hıristiyanların ruhsal ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte olmuştur.

İsa'nın tanrısal ve beşerî kimliği Orta Çağ teologlarının yanı sıra Aydınlanma Çağı teologları arasında da tartışılmıştır. Bu dönemde Mesih, insanın doğasını açıklayan modern görüşler, kimlik ve kişilik kavramları

³⁷ John Marenbon, *The Philosophy of Peter Abelard* (New York: Cambridge University Press, 1997), 322.

³⁸ Marenbon, *The Philosophy of Peter Abelard*, 322-323.

³⁹ Billy, *The Imitation of Christ Thomas à Kempis*, 1-4.

⁴⁰ Billy, *The Imitation of Christ Thomas à Kempis*, 3,9.

⁴² Yuhanna 8:12.

⁴³ Thomas a'Kempis, *The Imitation of Christ* (New York: TAN Books, 2010), 13.

açısından ele alınmıştır.⁴⁴ Bu dönemin önemli isimlerinden Immanuel Kant'a (1724-1804) göre İsa "ilâhî ilhamlı öğretmen" olarak "aslında tamamen insandır" ve "diğerlerine örnek olmak üzere gerçek bir insan" olarak dünyaya gelmiştir. İsa, hem doktrin yoluyla öğreten bir felsefe öğretmeni hem de bir "model" veya "insanlığın sembolü" olan ideal insandır. İsa'nın hikâyesi, sadece bizim günahlarımız için çarpmıhta ölen birinin hikâyesi değil; günaha, zulme ve ölüme direnen ahlaklı bir kahramanın hikâyesidir. Bu nedenle İsa'yı izlemek, onun öğrettiklerini ve yaşadıklarını yapmak, ahlak yasasını izlemek anlamına gelmektedir.⁴⁵ Bir başka ifadeyle Mesih, ahlaki açıdan mümkün olan en mükemmel insanın rasyonel fikri, ahlaki mükemmellik ideali, yani tüm saflığı içinde ahlaki eğilimin prototipidir. Mesih'i taklit etmek ise "insanlığın prototipine sebatla sarılmak ve sadık bir öykünmeyle bu prototipin örneğini takip etmek" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla insan aklı bu ideale uyararak, Mesih'i taklit etmeye devam etmelidir.⁴⁶ Kant, ahlâkî açıdan İsa'nın taklidinin mümkün olduğunu söylemesine rağmen, onun tanrısallığının taklit edilemeyeceği üzerinde durmaktadır: "Mesih, tanrısâl yönüyle Tanrı'dır. O, insanlıktan tamamen farklı ve bu nedenle makul bir şekilde taklit edilemez veya taklidi imkânsızdır. Zira normal insandan kaynaklanan mesafe, o kadar sonsuz olur ki, tanrısâl insan artık doğal insana örnek olarak gösterilemez. Diğer bir ifadeyle tanrısâl olarak Mesih, insanla çok az şey paylaştığı için artık bir rol model olamaz." Ayrıca Kant, Mesih'in tanrısallığının "ona hayranlığa, sevgiye ve minnettarlığa" yol açması gerektiğini onaylamakta,⁴⁷ ancak kategorik olarak, taklit edilecek bir örnek olarak sunmamaktadır.

İsa'nın tanrısâl ve insanî olarak taklit edilip edilemeyeceği meselesi, Kant'tan sonra da tartışılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Karl Barth (1886-1968) İsa'nın tanrısallığını, Tanrı'nın lütfu ve enkarnasyon bağlamında ele almaktadır. Ona göre Tanrı, yarattıklarıyla sadece bir ötekilik ilişkisi içinde durmamakta, aksine kendisinin ilahî lütuf eylemine karşılık insandan dünyada itaatkâr ve anlamlı eylemlerde bulunmasını istemektedir.⁴⁸ Barth'ın İsa'sı, Tanrı'yı Logos⁴⁹ olarak ortaya çıkaran ve

⁴⁴ Graham, *Christ and Culture*, 4-5.

⁴⁵ Manfred Kuehn, "Kant's Jesus", *Kant's Religion within the Boundaries of Mere Reason: A Critical Guide*, ed. Gordon E. Michalson (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 172-173.

⁴⁶ Daniel Whistler, "Kant's Imitatio Christi", *International Journal for Philosophy of Religion* 67 (2010): 27.

⁴⁷ Whistler, "Kant's Imitatio Christi", 30.

⁴⁸ Keith L. Johnson, *Karl Barth and the Analogy Entis* (Londra: T&T Clark, 2010), 57.

⁴⁹ Barth'a göre Tanrı Sözü (Logos) "vahiy, kutsal yazı ve vaaz" olarak üç katmanlıdır. Bir başka ifadeyle o, Tanrı Sözü'nü "vahiy olarak Tanrı'nın Sözü, kutsal kitap olarak

Tanrı'dan bağımsız olmayan Tanrı Oğlu'dur veya onun aracılığıyla Tanrı kendisini açığa çıkarmaktadır.⁵⁰ Barth'a göre İsa Mesih, günahkârları Tanrı'yla uzlaştırarak Tanrı'nın Sözü'nü duymalarını sağladığı için Tanrı ve insan arasındaki birliğin yerine getirilmesinde aracıdır. Dolayısıyla İsa Mesih olmadan, ilahî varlığın tamamı anlaşılabilir.⁵¹ Çünkü Tanrı'nın lütfü öncelikle İsa Mesih'te ortaya çıkmıştır ve sonra Kutsal Ruh yoluyla inananlara aktarılmaktadır.⁵² Anlaşıldığı kadarıyla Barth, İsa'nın taklidi veya örnekliliği olmazsa Tanrı'yı tanımanın ve O'nun lütfuna sahip olmanın mümkün olmayacağı düşünmektedir.

Son yüzyıllara gelindiğinde Iris Murdoch'a (1919-1999) göre kuşatıcı doğaüstü "baba" figürü *heteronom* (başkası tarafından yönetilen) bir Tanrı empoze etmektedir ve insanın böyle Tanrı'ya ulaşması mümkün değildir. Bu nedenle o, "Tanrı'yı bir süper-insanın [İsa'nın] ismiyle ve hatta bir isim olarak düşünmekten bile vazgeçmeliyiz" dedikten sonra "Batı'nın Buda'sı olan mistik bir Mesih tarafından kurtarılabilir miyiz?" sorusunu yöneltmektedir.⁵³ Bu sözleriyle Murdoch, iddia edildiği gibi İsa Mesih'in kurtarıcı olamayacağını ve Tanrı'nın da taklit edilemeyeceğini, belki O'nun içselleştirebileceğini vurgulamaya çalışmaktadır.

Eric Osborn (1922- 2007) ise "İnsan, kendi resmini yapan ve sonra resme benzeyen bir yaratıktır" diyen Iris Murdoch'a (1919-1999) atıfta bulunarak, imgelerin, kalıpların ve taklidin insanın ahlâkî gelişiminde gerekli unsurlar olduğunu ve bunların mükemmellik bilinciyle ilgili olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı o, Hıristiyanlığı hem mükemmellik duygusuna hem de olasılığa saygıya duyan ilahi enkarnasyon dini olarak tanımlamaktadır. Osborn'a göre Hıristiyanlık seküler veya sağduyulu bir ahlak kazandırmak yerine, mükemmelliğe meydan okuyarak ilahî âleme yönelik söylemde bulunmaktadır. Bundan dolayı İsa'nın "Göksel Babanız mükemmel olduğu gibi siz de mükemmel olun" (Matta 5:48) söylemini bir davranış koduna çevirmek mümkün

Tanrı'nın Sözü ve vaaz olarak Tanrı'nın Sözü" olarak tanımlamaktadır. Barth bu konuda şöyle demektedir: "Nasıl Oğul ve Kutsal Ruh Baba'dan geliyorsa, kutsal yazılar ve vaaz da vahiyden gelir; aynı şekilde, Oğul ve Kutsal Ruh, Baba kadar tamamen Tanrı olduğu gibi, kutsal yazılar ve vaaz, vahiy kadar Söz'dür ve bunlar Tanrı'nın konuşması ve Logos ile aynı anlamdadır." Bk. Johnson, *Karl Barth and the Analogia Entis*, 59; Geoffrey W. Bromiley, *Introduction to the Theology of Karl Barth* (Edinburgh: T&T Clark, 1979), 13.

⁵⁰ Johnson, *Karl Barth and the Analogia Entis*, 61-62.

⁵¹ Bromiley, *Introduction to the Theology of Karl Barth*, 72.

⁵² William Stacy Johnson, *The Mystery of God: Karl Barth and the Postmodern Foundations of Theology Columbia Series in Reformed* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1997), 1,8.

⁵³ Murdoch, *Metaphysics as a Guide to Morals*, 137.

değildir.⁵⁴ Dolayısıyla yazarımıza göre insanın Tanrı kadar mükemmel olması veya mükemmel bir varlık olan Tanrı'yı taklit etmesi, hatta İsa Mesih'in tanrısal olarak taklit edilmesi söz konusu değildir.

Osborn gibi Graham Ward (d.1955), Thomas Aquinas'a (1225-1274) atfedilen "Doğası gereği Tanrı bizim tarafımızdan bilinemez, ancak biz O'nu faaliyetlerinden biliriz" sözlerine⁵⁵ atıfla kristolojik araştırmanın Mesih'in kim ve ne olduğundan ziyade, Mesih'in bize bildirilen eylemlerinin analiziyle başladığını ifade etmektedir. Ward'a göre Teslis'in ikinci kişisi olan Mesih, bütün ilişkilerin arketipidir ve tüm ilişkiler onunla mükemmelleşir, dahası dünyanın Tanrı ile uzlaşması ve ahdin tamamlanması onunla gerçekleşmiştir. Ona göre kristolojik araştırma⁵⁶ tarihsel, sosyal ve kültürel olanın ilahî olanla kurduğu ilişkiyi ele alan son derece hermenötik bir araştırmadır ve bu, içinde gerçekleştiği zaman ve şartlar bağlamında ele alınmalıdır. Buna mukâbil, Ward'a göre kristoloji yaparken Mesih'i araştırmak, yine de O'nu yeniden doğurmak, onunla iletişime geçmek ve onu içinde bulunduğumuz zaman ve kültürler üzerine kazımadır.⁵⁷ Ona göre ortaya konulan bütün kristolojik düşüncelerin merkezinde insanın "Tanrı'nın suretinde" yaratılmış olmasından dolayı farklı şekillerde bir araya getirilen arzu ve *mimesis* (taklit) vardır.⁵⁸ Bu bağlamda "İnanan Mesih'i arzular" ifadesi Ward'ın kitabının temel aksiyomu olarak kabul edilmekte ve bu ifadenin "Mesih'e duyulan arzunun sadece mistik birlik arzusuyla özdeşleştirilmemesi, aynı zamanda bunun insanî, politik ve aktif kalması gerektiği" vurgulanmaktadır. Böylece Ward Mesih'i taklit etmeyi "mimetik arzu" temelinde ele almakta ve bu arzunun evrensel olduğunu ve bunun bazen şiddeti de içerdiğini iddia etmektedir. Ona göre dünyada insan olmak, Mesih'i tanrısal yönüyle takip etmek anlamına gelmektedir.⁵⁹ Ward'ın mimetik arzu bağlamında aldığı Mesih'in taklidi konusu Robert Javelet (1914-1986) tarafından "insanın aşamalı olarak Tanrı'yı özümsemesi ve Tanrı'ya olan kayıp benzerliğini elde etmeye çalışması"⁶⁰ şeklinde anlaşılmaktadır. Böylece bu yazarlar insanın,

⁵⁴ Osborn, *Ethical Patterns in Early Christian Thought*, 4-5.

⁵⁵ St. Thomas'ın Tanrı anlayışı hakkında bk. Muhammet Tarakçı, *St. Thomas Aquinas* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 25-59.

⁵⁶ Ward, kristolojiyi yeniden biçimlendirmek için *kenosis doktrinini* kullanmıştır. Geniş bilgi için bk. Daniel Whistler, "The Abandoned Fiancée, or Against Subjection", *New Topics in Feminist Philosophy of Religion: Contestations and Transcendence Incarnate*, ed. Pamela Sue Anderson (Londra & New York: Springer, 2010), 133.

⁵⁷ Graham, *Christ and Culture*, 1-2.

⁵⁸ Graham, *Christ and Culture*, 25.

⁵⁹ Whistler, "Kant's Imitatio Christi", 19.

⁶⁰ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 166.

yaratılıştaki orijinalliğini bulmak için Mesih'i taklit etmeyi arzuladığı vurgusunu yapmaktadırlar.

Sonuç olarak zikrettiğimiz Hıristiyan düşünürlerin bir kısmı İsa'nın insanî yönüyle taklit edilmesi gerektiğini, tanrısal olarak onun taklit edilemeyeceğini vurgularken, diğer bir kısmı ise Mesih'in tanrısallığına vurgu yaparak bu yönüyle onun taklit edilebileceği yönünde görüşler ortaya koymuştur.

2) İsa Mesih'in Tanrısallığının Orta Çağ Hıristiyan Dünyasındaki Yansımaları

İlk yüzyıllardan itibaren Hıristiyanlar nezdinde İsa Mesih hem tanrısal hem de insanî özellikleriyle taklit edilecek veya örnek alınacak bir kişi olarak görülmüştür. Hıristiyanlar ilk dönemlerden itibaren bir "Tanrı", "Kurtarıcı" ve "Göksel Kral" gibi özellikleriyle İsa'yı dualarında yücelttikleri gibi aynı zamanda Hıristiyan krallar ve yöneticiler onun bu özelliklerini benimseyerek onu taklit etmeye çalışmıştır. Ayrıca İsa Mesih'in hayatında yaşayarak oluşturduğu kabul edilen Vaftiz ve Evharistiya gibi sakramentler de onun tanrısallığının taklidiyle ilgilidir. Dolayısıyla bir "Tanrı", "kral" ve "kurtarıcı" olarak tanrısal İsa Mesih'in Orta Çağ Hıristiyanlarınca nasıl anlaşıldığından bahsetmek yerinde olacaktır.

2.a) Dualarda ve Evharistiya'da İsa Mesih'in Tanrısallığı

Hıristiyanlıkta İsa'nın tanrısallığı çok erken dönemde dualarda görülmemekte ve dualar doğrudan Tanrı'ya yapılmaktadır. Nitekim ikinci yüzyılda şehit edilen Smyrna Piskoposu Polycarp'ın "Ey Her Şeye Gücü Yeten Rab Tanrı, sevgili ve kutsanmış çocuğunun Babası, İsa Mesih aracılığıyla Sen'in, meleklerin ve tüm yaratılışın Tanrısı hakkında tam bilgi edindik..." şeklindeki son duasında, onun Tanrı'ya dua ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde Hıristiyanlar Grekçe "Tanrı, hükmeden, kral, efendi" manasında "Kyrios" (κύριος)⁶¹ veya "Kyrie" (κύριε) kelimelerini Mesih'e uyarlamış ve dualar da bu anlamda Mesih'e yapılmaya başlanmıştır.⁶² İsa'nın tanrısallığı ilk dönemlerde dualarda yer almazken, erken Hıristiyan edebiyatında bütün vurgu İsa'nın insanüstü nitelikleri ve

⁶¹ Eski Ahit'in Yunanca çevirisi Septuagint'te "Kyrios" (İsa Mesih, Tanrı) ve "Lord" kelimeleri genellikle İbranice Yahweh (Tanrı) kavramını Yunancaya çevirmek için kullanılmıştır. Yeni Ahit'teki "Kyrios" kelimesi ise Eski Ahit'ten alıntılarda ve imalarda Tanrı'yı ifade etmek için kullanılmıştır. Schwarz Hans, *The Trinity: The Central Mystery of Christianity* (Minneapolis: Fortress Press, 2017), 16.

⁶² Josef A. Jungmann, *The Mass of the Roman Rite: Its Origins and Development*, çev. Francis A. Brunner (Allen: Christian Classics, 1986), 1: 331, 341, 348.

kurtarıcılığı üzerinde olmuştur. Bu ise Latince “Ecce homo” (İşte, bak! İnsan) yerine “Deus de deo” (Tanrı’dan Tanrı) şeklinde ifade edilmiştir.⁶³ Böylece İsa, bir insandan ziyade Tanrı’dan bir Tanrı olarak kabul edilmiş ve onu taklit etmek ise onun dünyevi yaşamını ve tutkusunu kopyalamaktan çok, İsa’nın ölümüne⁶⁴ ve dirilişine katılmak şeklinde anlaşılmıştır.⁶⁵

Mesih’in ölümüne ve dirilişine katılmak ise sakramentlerle, özellikle de Evharistiya⁶⁶ ile mümkün olmaktadır. Hıristiyanlara göre İsa, Tanrı’nın lütfunu hak etmiş “Tanrı-İnsan” olarak sakramentleri oluşturmuştur ve onlarla, inananlarının ruhlarına lütuf ve kutsallık vermektedir. Sakramentlerin görünür uygulamaları ise Mesih’in çarmıhtaki ıstırabı ve ölümü aracılığıyla Hıristiyanların içine Tanrı’nın lütfunu akıtan kutsal kanallardır.⁶⁷ Bu çerçevede Evharistiya sakramenti, İsa’nın öğrencileriyle yediği Son Akşam Yemeği’ndeki sözleri⁶⁸ ve Pavlus’un onun sözlerini yorumlamasıyla⁶⁹ ilişkilendirilmektedir. Ancak Evharistiya Hıristiyanlık öncesi pagan ve Yahudi inançlarında bulunan “kurban” fikrinin, Mesih’in ölümüne uyarlanmış halidir. Bir başka deyişle Mesih’in bütün insanlık için kurban olarak sunulması litürjik olarak Evharistiya’da kendini göstermiştir.⁷⁰ İlk dönemlerde Evharistiya, “Ekmek Kırma”,⁷¹ “Rabb’in Sofrası”⁷² ve “Şükran Günü” gibi isimlerle anılmıştır. Ayrıca Evharistiya’ya Mesih’le birleşmeyi ifade ettiği için “Kutsal Komünyon” ve sonsuzluğa

⁶³ Arthur Darby Nock, *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo* (Oxford: University Press of America, 1988), 210.

⁶⁴ Hıristiyanlar tanrısal bir bedene sahip İsa’nın ölümüne, normal bir insanın fizyolojik ölümünden farklı bir anlam yüklemişlerdir. Onlara göre Tanrı’nın ebedi Sözü (Logos) olarak nitelendirilen Mesih, bütün insanların insanî gerçekliğini, hayatını ve ölümünü üstlendiği için, onun ölümü diğer insanların ölümüne benzememektedir. Bu manada İsa’nın ölümü, insanların ölümünü dönüştüren ve onlara sonsuz hayat başımlayan üretken bir model olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı İsa’nın ölümü taklit edilerek, onun ölümünden pay alınmalıdır ki “... Onunla birlikte öldüysek, onunla birlikte yaşayacağız” (2 Timoteos 2:11) sözü gerçekleşmiş olsun. Geniş bilgi için bk. Karl Rahner, *Practice of Faith: A Handbook of Contemporary Spirituality* (New York: The Crossroad Publishing Company, 1983), 145-151.

⁶⁵ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 146.

⁶⁶ Kürşat Haldun Akalın, “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (Erzurum 2014): 129-160.

⁶⁷ Fr. John Laux, *Mass and the Sacraments: A Course in Religion Book II* (Charlotte: TAN Books, 2013), 12.

⁶⁸ Matta 26:26-29; Markos 14:22-25; Luka 22:19-20.

⁶⁹ 1.Korintliler 11:23-26.

⁷⁰ Pelikan, *The Christian Tradition*, 1: 146-147.

⁷¹ Elçilerin İşleri 2:42.

⁷² 1.Korintliler 11:20.

geçişte güçlendirici etkisinden dolayı da “Viaticum” (Yolculuk için yiyecek) gibi isimler de verilmiştir.⁷³

İlk dönemde Hıristiyanlar, İsa'nın Son Akşam Yemeği'ni “Ekmek Kırma” ve “Şükran Günü” adıyla basit bir şekilde kutlamaya çalışmışlardır.⁷⁴ Onlar İsa'nın Ebedi Babasına şükrettiğini düşündükleri için de kutlamalarında uzun bir şükran duası etmişlerdir. Evharistiya'nın ilk dönemlerdeki anlamı zamanla daha da genişlemiş ve Hıristiyanlar, Evharistiya'yı sadece İsa'nın Son Akşam Yemeği'ni hatırlamak için değil, aynı zamanda Tanrı'nın İsa Mesih'te yaptığı her şeyi hatırlamak için kutladıklarından söz etmişlerdir. Bir başka ifadeyle Evharistiya, “Tanrı'nın İsa aracılığıyla insanlarla nasıl konuştuğu, hastaları nasıl iyileştirdiği, yüreksizleri nasıl cesaretlendirdiği, günahkârları nasıl tövbeye çağırdığı ve müjdeyi tüm insanlığa nasıl duyurduğu” şeklindeki anlamları da içermiştir.⁷⁵ Bu konuda Anselm Grun “Evharistiya'da İsa bize yardım eder, bize dokunur ve şöyle der: Bugün size kurtuluş geldi, çünkü siz de İbrahim'in soyundansınız ve sizin de içinizde ilahî bir öz var!” sözüyle Luka'ya⁷⁶ göndermede bulunarak Evharistiya'daki İsa'nın kurtarıcılığına vurgu yapmaktadır.⁷⁷ Evharistiya'daki Mesih'in yüceltilmesine ve kurtarıcılığına yapılan bu vurgu aslında dönüşümü veya asimilasyonu ifade etmekte ve inanan kimsenin ölüm ve dirilişte onunla birlikteliğini anlatmaktadır.

Hıristiyanlar Evharistiya'da Mesih'in kanının ve bedeninin tüketilmesiyle, onun ölümsüzlüğünden (tanrısallığından) pay sahibi olduklarını⁷⁸ düşünmektedirler.⁷⁹ Zira Mesih'in kanı, onun tanrısız ruhunu temsil ettiği için Hıristiyanların kurtuluşu Mesih'in kanının alınmasıyla ve de Tanrı-insan olarak kabul edilen Mesih'in bedeninin tüketilmesiyle

⁷³ Laux, *Mass and the Sacraments*, 43.

⁷⁴ Evharistiya'nın kökeni ve mezhepler arasındaki anlayış farklılıklarıyla ilgili bk. Ahmet Hikmet Eroğlu, “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler Ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999): 439-453.

⁷⁵ Anselm Grun, *Seven Sacraments* (New York: Continuum, 2003), 46.

⁷⁶ Luka 19:9.

⁷⁷ Grun, *Seven Sacraments*, 49.

⁷⁸ Orta Çağ yorumlarında Evharistiya, Rabb'in bedeninin tüketilmesiyle onun ölümsüzlüğünde pay sahibi olmak şeklinde algılanırken, modern dönem yorumcularından bazıları ise Kilisenin, Fısh yemeğinden ortaya çıktığını ve “Kilise, Evharistiya'nın kutlanmasıdır veya Evharistiya Kilisedir. Bu ikisi yan yana durmazlar, aksine aynıdır” diyerek ikisinin (Kilise ve Evharistiya) aynı şey olduğunu ifade etmektedir. Miroslav Volf, *After Our Likeness: The Church as the Image of the Trinity* (Michigan: William. B. Eerdmans Publishing Company, 1998), 42.

⁷⁹ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 147.

gerçekleşmektedir.⁸⁰ Nitekim Yuhanna'ya göre İsa, kendi bedeninin gerçek yiyecek ve kanının ise gerçek içecek olduğunu ve onun bedenini yiyip içmeyenin gerçekten yaşamadığını vurgulamaktadır (Yuhanna 6:53-55). Bu söylemler Hıristiyanlar arasında revaç bulmuş ve 13. yüzyılda orta İtalya'da Mesih'in etini yemek ve kanını içmek suretiyle veya Evharistiya'yla kurtulduğuna inanan ve İsa'nın çarmıhtaki ölümünü deneyimlemeye çalışan Evharistik dindarlık anlayışı ortaya çıkmıştır.⁸¹

Genel olarak Evharistiya'da İsa'nın kurtarıcılığına yapılan vurgunun yanı sıra onun aracı ve lütuf getirme rolüne de dikkat çekilmiştir. Bu konuda Kayserili Büyük Basil (330-379) Bizans'taki ayinlerden haber veren Evharistiya'daki dualarından birisinde şöyle demiştir: "Cennette emrini çiğnedikten sonra, bizi tamamen kenara itmedin, fakat peygamberlerin aracılığıyla bizi gözettin ve bizi korudun. Kutsal Bakire'nin etini alan ve insan olan ve bize kurtuluş yolunu gösteren biricik Oğlun aracılığıyla bu son günlerde bize görün!" Ancak daha sonraki yüzyıldaki Evharistiya kutlamalarında Mesih'in insanları korkutan ve yargılayan ürkütücü "yargıç" teması vurgulanmıştır. Nitekim John Chrysostom'un (347-407) "Mesih'in bedeninden ve kanından ne kadar korkarsak...", "korkunç fedakârlık", "gizemin gerçekleştiği titreyen saat" ve "korkunç ve berbat masa" gibi ifadeleri tekrar tekrar kullandığı belirtilmiştir. Onun bu ifadelerinin inananlar üzerindeki etkisi büyük olmuş olmalı ki, Chrysostom komünyon için kutsal masaya çok az kişinin yaklaştığından şikâyet etmiştir. Bunlardan dolayı Doğu'daki Evharistiya kutlamalarında İsa, korkunç bir Yargıç veya Tanrı gibi algılanmış ve toplanmış cemaatin korku dolu bakışları arasında sunakta görkemli etkinlikler yapılmıştır.⁸²

Beşinci ve altıncı yüzyıllarda savaş meydanlarında da İsa'nın tanrısallığına vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Aryanlar, Antakya civarındaki bir savaş sırasında Oğul'un Baba'ya tâbi olduğunu belirten "Gloria Patri per Filium" (Oğul aracılığıyla Baba'ya Şan) ifadesini savaş narası olarak kullanmışlardır. Buna karşılık Katolik kampındaki Suriyeliler "Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto" (Baba'ya, Oğul'a ve Kutsal Ruh'a Şan) şeklinde üçlü bir Tanrı'ya övgüde bulunmuşlardır.⁸³ Dolayısıyla söz konusu ifadeler, o dönemdeki Hıristiyanların Oğul İsa'yı Baba'yla eşitleyerek onun tanrısallığına vurgu yaptıklarını göstermektedir.

⁸⁰ Gary Macy, *The Theologies of the Eucharist in the Early Scholastic Period: A Study of the Salvific Function of the Sacrament According to the Theologians c.1080-c.1220* (New York: Oxford University Press, 1984), 60-61.

⁸¹ Constable, *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought*, 228.

⁸² Jungmann, *The Mass of the Roman Rite*, 1: 38-40.

⁸³ Jungmann, *The Mass of the Roman Rite*, 1: 328.

Hıristiyanlar Orta Çağlarda olduğu gibi, sonraki yüzyıllarda da dualarında Mesih'i yüceltmış, hatta onu taklit etmişlerdir. Bu bağlamda Martin Luther'in (1483-1546) "Kardeşin Ölümüne Hazırlanması Üzerine" adlı bir kitap bölümünde, kardeşlerinden son nefesinde "Ruhumu ellerinize teslim ediyorum" diyerek, İsa gibi ölen Friemarlı Henry'yi (ö. 1340) taklit etmelerini istemiştir. Nitekim Luther'in kendisi de son nefesini vermeden kısa bir süre önce "Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum"⁸⁴ diyerek İsa'nın çarmıhtaki sözünü üç kez tekrarlamıştır. Sonra da "Beni fidye ile kurtardın, ya Rab, sadık Tanrı" diyerek ruhunu teslim etmiştir.⁸⁵ Böylece Luther'in bu duasında Mesih'i taklit etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Hıristiyanlar, ilk yüzyıllardan itibaren "Tanrı'nın Oğlu, Kurtarıcı ve Tanrı Kuzusu" gibi sıfatlarla bazen "Tanrı" bazen de Tanrı ile insanlar arasındaki bir "aracı" olarak dualarında İsa Mesih'e yer vermişlerdir. Ayrıca İsa'nın bizzat yaşarken hayatıyla oluşturduğu düşünülen sakramentlerle, özellikle de Evharistiya'da İsa Mesih'in kanının ve bedeninin tüketilmesiyle, onun ölümsüzlüğünden veya tanrısallığından pay sahibi olduklarını düşünmüşlerdir. Bunların yanı sıra İsa Mesih papalar başta olmak üzere bütün din adamlarınca taklit edilmiştir.

2.b) Ruhbanlık Bağlamında İsa Mesih'in Tanrısallığı

Hıristiyanlıkta rahip atanması veya ruhbanlık bir sakrament olarak kabul edilmektedir. Kilise hiyerarşisi içinde yer alan ruhbanlar, görevlerine bir üst ruhban tarafından dinî tören eşliğinde atanmaktadır. Zira ruhbanlık tanrısal bir görev olarak kişinin kendisini kilise hizmetlerine adanması anlamına gelmektedir. Hıristiyanlığa göre Hz. İsa göğe yükselmeden önce tanrısal yetkilerini, özellikle "Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır", cümlesiyle Elçilerine/Havarilerine devretmiş,⁸⁶ Elçiler de kendilerinden sonra bu yetkiyi üstlenecek olanların üzerine ellerini koymak suretiyle onları

⁸⁴ Mezmurlar 31:5; Luka 23:46.

⁸⁵ David Mengel & Lisa Wolverton, *Christianity and Culture in the Middle Ages: Essays to Honor John Van Engen* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2014), 493.

⁸⁶ İsa Mesih ölümden dirildikten sonra Elçilerine zaman zaman görünmüştür. Yine bunlardan biri İncillerde şöyle anlatılmaktadır: "Haftanın o ilk günü akşam olunca, öğrencilerin Yahudi yetkililerden korkusu nedeniyle buldukları yerin kapıları kapalıyken İsa geldi, ortalarında durup, 'Size esenlik olsun!' dedi. Bunu söyledikten sonra onlara ellerini ve böğrünü gösterdi. Öğrenciler Rab'bi görünce sevindiler. İsa yine onlara, 'Size esenlik olsun!' dedi. 'Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum.' Bunu söyledikten sonra onların üzerine üfleyerek, 'Kutsal Ruh'u alın!' dedi. 'Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır'" (Yuhanna 20:19-23). İsa'nın bu sözleri, özellikle son cümle, Hıristiyanlıktaki din adamlarının İsa Mesih'ten günahların affı için yetki aldığını göstermektedir.

kutsamış ve onlara yetki vermiştir. Bu bağlamda Pavlus da belirlenmiş bazı Kilise önderlerinin üzerine ellerini koyarak onları kutsamıştır.⁸⁷ Hıristiyan öğretisine göre onun yetki verdiği piskoposlar da bu yetkiyi sonraki nesillere aktarmışlardır. Dolayısıyla Hıristiyanlıkta Elçiler vasıtasıyla Baba'dan ve İsa Mesih'ten gelen tanrısal yetkiyi alan piskoposların yetkileri tartışılmaz. Zira İsa Mesih, "Sizi dinleyen beni dinlemiş olur, sizi reddeden beni reddetmiş olur. Beni reddeden de beni göndereni reddetmiş olur"⁸⁸ diyerek bunu belirtmiştir.

Din adamlarının günahları bağışlamadaki söz konusu yetkilerinden ve Tanrı adına hareket etmelerinden dolayı hem Tanrı'yı hem de İsa Mesih'in tanrısallığını taklit ettiklerini söylemek mümkündür. Nitekim bir kişi günahlarını itiraf ettikten sonra bir rahibin Mesih'in bağışlanmasını bahşetmek veya iletme için kullandığı sözlere (Yuhanna 20:23) dayanarak günahkârı affetmektedir. Bu konuda *Katolik Bağışlama Formülü* şu şekildedir: "Merhametlerin Babası Tanrı, Oğlunun ölümü ve dirilişi aracılığıyla dünyayı kendisiyle barıştırdı ve Kilise'nin hizmeti aracılığıyla günahın bağışlanması için Kutsal Ruh'u aramızda gönderdi. Tanrı size af ve esenlik versin ve ben sizi Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarınızdan bağışlıyorum. Amen."⁹⁰ Bu açıdan bakıldığında geçmişte ve günümüzde Hıristiyan din adamları bir bakıma kendilerini hem Tanrı hem de İsa Mesih yerine koymuş ve inananların günahlarını bağışlamış ve bağışlamaktadırlar. Din adamlarında olduğu gibi, "Göksel Kral" olarak kabul edilen İsa Mesih, Hıristiyan siyasî yöneticileri tarafından da örnek alınmaya veya taklit edilmeye çalışılmıştır.

2.c) Orta Çağ Yöneticilerinde İsa Mesih'in Tanrısallığı Anlayışı

Hıristiyan kral ve yöneticiler; Mesih'i her şeye hükmeden Göksel bir Kral, kendilerini de onun tarafından görevlendirilen ve yeryüzünde onun temsilcisi veya vekili olarak düşünmüşlerdir. Genel olarak kralların kendilerini yeryüzünde Tanrı'nın vekili olarak görmelerinin ve O'nu taklit etmeye çalışmalarının kökeni Antik Yunan ve Roma kaynaklarına kadar geriye gitmektedir. Bu bağlamda Antik Grek yazarları, bir taraftan "yaşayan

⁸⁷ Elçilerin İşleri 14:23'te Havari Pavlus belirlenmiş kilise yaşlılarının üzerine ellerini koyar. Ellerin kutsanacak kimsenin üzerine konulması, kilisede rahiplik hizmetini oluşturan kutsallaştırma, öğretme, iyileştirme ve tanıklık gibi roller, Chrismation'da (Güçlendirme) verilen armağanın veya Kutsal Ruh armağanının aktarımı olarak kabul edilmektedir. Jeffrey B. Pettis, "Ordination", *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, ed. John Anthony McGuckin (Oxford: Wiley-Blackwell, 2011), 2: 425.

⁸⁸ Luka 10:16.

⁹⁰ <https://www.catholic.com/magazine/print-edition/how-can-a-priest-forgive-sin>, erişim: 15.05.2022.

yasa (kral)", diğer taraftan "yazılı yasa" ile ilgili karşıtlıklarından ve bunların Tanrı'yla bağlantılarından bahsetmişlerdir. Bu konulardan ilk söz eden Ksenophon'un⁹¹ yanı sıra Pisagor'un üç takipçisinden (Lokrili Sthenidas, Diotogenes ve Ecphantus) biri olan Ecphantus, kralı Tanrı'nın bir kopyası olarak tanımlamaktadır. Ona göre Göksel Kral'ın erdemini taklit eden kralın erdemi, Tanrı'dan gelmektedir. Kral ile Tanrı arasındaki yakın ilişki, kralın tebaasıyla olan erdemli ilişkisinde kendisini göstermektedir.⁹² Zira erdemli kral, Tanrı'nın evrene ve içindekilere olan sevgisini kendi tebaası için göstermektedir. Bir başka ifadeyle kral, Tanrı'nın yarattıklarını sevdiği gibi onları sevmekte veya onların kralı olarak Tanrı'yı taklit etmektedir. Yine Ecphantus'a göre kral, daha yüksek kralın (Tanrı) benzer kopyası olarak bir taraftan kendisini yaratanla samimi bir ilişki içindeyken, diğer taraftan tebaasına Tanrı'nın ışığını yansıtan bir aracı konumundadır.⁹³ Pisagor'un diğer iki takipçisinden Lokrili Sthenidas'a göre kral, Tanrı'nın bir kopyası olduğu için tebaasına bir baba gibi davranmak zorundadır. Diotogenes'e göre ise kral, yaşayan yasadır veya en yasal liderdir. Bundan dolayı onun halkına karşı koruyuculuk görevi vardır.⁹⁴

Antik Yunan yazarlarındaki Tanrı ve kral arasındaki benzer ilişkiler, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in krallık anlayışında⁹⁵ ve Orta Çağ'daki Papalık ve

⁹¹ Ksenophon, yazılı yasa ile kral arasındaki karşıtlıktan söz eden ilk Grek tarihçidir. Onun yanı sıra Platon ve Aristoteles de kralın mükemmelliği ve diğer insanlardan farklılıkları üzerine görüşler serdetmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Martens, *One God, One Law*, 32-34.

⁹² Martens, *One God, One Law*, 38.

⁹³ Martens, *One God, One Law*, 38-39.

⁹⁴ Martens, *One God, One Law*, 40-41.

⁹⁵ Hıristiyanlıkta Mesih merkezli bir krallık anlayışının oluşmasında Antik Yunan, Eski Ahit ve Roma etkisi önemli olduğu gibi Yeni Ahit'in "kral İsa" tiplemesi de önemli olmuştur. Yeni Ahit'e göre İsa hayattayken "Yahudilerin veya İsrail'in Kralı" (Markos 15:18; Yuhanna 12:13; 19:3) olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca İsa çarımha gerilmeden önce Vali Pilatus tarafından sorguya çekilirken, onun kendisine yönelttiği "Sen Yahudilerin Kralı mısın?" şeklindeki soruyu İsa, "Söylediğin gibidir" (Matta 27:11; Markos 15:2) diyerek, kendisine atfedilen bu sıfatı doğrulamıştır. Benzer şekilde Pilatus halka tekrar "Öyleyse Yahudilerin Kralı dediğiniz adamı ne yapayım?" (Markos 15:12) sorusunu yöneltmiştir. Dahası İsa çarımha geldiğinde başının üzerine, "Bu Yahudilerin Kralı İsa'dır" diye yazan bir suç yaftası asılmıştır. (Matta 27:37). Bu cümlelerden İsa'nın yaşarken "kral" olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yine Yeni Ahit'ten İsa'nın kendisinin sahip olduğu "krallık" vasfını yorumladığını anlamaktayız. Nitekim İsa, Pilatus'un kendisine yönelik kral nitelmesine "Benim krallığım bu dünyadan değildir" diye karşılık vermiştir: "Krallığım bu dünyadan olsaydı, yandaşlarım, Yahudi yetkililere teslim edilmemem için savaşırıldardı. Oysa benim krallığım buradan değildir" (Yuhanna 18:36). Ayrıca İsa, "Göklerin Egemenliğini "köleleriyle hesaplaşmak isteyen bir krala" (Matta 18:23) ve "oğlu için düğün şöleni hazırlayan bir krala" (Matta 22:1-2) benzeterek, "kral" kavramına tanrısallık boyutu yüklemiştir. Bütün bunların yanı sıra İsa, Vahiy kitabında "kralların kralı" (Vahiy 17:14) olarak nitelendirilmiştir.

krallık anlayışlarında da vardır. Bu bağlamda *Norman Anonymus*⁹⁶ adlı eser hem Kutsal Kitap'taki hem de Orta Çağ'daki Papalık ve krallık anlayışlarından söz etmektedir. *Anonymus*'a göre Eski Ahit'in meshedilmiş kralları Mesih oldukları gibi, aynı zamanda onlar gerçek krallığın sahibi ve ebediyette meshedilmiş İsa Mesih'in habercileridir. Ancak Mesih'in gelmesi, çarmıhta ölmesi, dirilmesi ve yüceltilmesinden sonra veya kurtuluş planının işlenmesiyle dünyevi krallık değişikliğe uğramıştır.⁹⁷ Bu nedenle Yeni Ahit'ten sonra gelen krallar, Mesih'in "öncüleri" olarak değil, daha çok Mesih'in "gölgeleri" veya "taklitçileri" olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece yeryüzünde Hıristiyan bir hükümdar veya kral da, tanrısal-insanî doğaya sahip Mesih'in taklitçisi olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle ilahî prototip Mesih ve onun yeryüzündeki görünür vekili olan kral, birbirlerinin yansıtıcıları olarak anlaşılmıştır. Ancak ebediyette meshedilen İsa Mesih ile onun dünyevi arketipi veya yaşadığı zamanda meshedilmiş kral arasında önemli bir fark vardır: İsa doğası gereği kral ve Mesih iken, onun yeryüzündeki yardımcısı yalnızca lütufla kral ve Mesih olmuştur. Zira Kutsal Ruh başlangıçtan beri "Zafer Kralı" olarak nitelendirilen İsa Mesih'le birdir, ancak dünyevi kral kutsandığında Ruh ona sıçrayarak onu "başka bir adam" (*alius vir*) yapmaktadır. Başka bir deyişle, dünyevi kral lütuf sayesinde kısa bir süre için tanrılaştırılırken, "Göksel Kral" doğası gereği ebediyen Tanrı'dır. Bu bağlamda *Anonymus*, "natura" (doğa) ve "gratia" (lütuf) antitezini sadece kutsanmış veya meshedilmiş krallar için değil, Hıristiyanların "tanrılaştırma" fikrinin bir aracı olarak da kullanmıştır.⁹⁸ Kantorowicz'e göre *Anonymus*, Greklerin insanı tanrılaştırması ile Antik Roma kutsamasını birleştirerek tanrılaştırmayı tanımlamaya çalışmıştır. Buna göre Tanrı ile kral arasındaki fark, birisinin "doğası gereği Tanrı" olması, diğersinin ise "lütuf yoluyla tanrı" olmasıdır. Ancak yetki veya egemenlik (*potestas*) söz konusu olduğunda her ikisi de eşit güce sahiptir. Bu durum şöyle özetlenmiştir:

Kralın gücü, Tanrı'nın gücüdür. Bu güç, yani, doğası gereği Tanrı'nın ve lütuf yoluyla kralındır. Bu nedenle, kral da Tanrı ve

⁹⁶ *Norman Anonymus*; 1100 tarihli, yazarı Normandıyalı bir dük veya yüksek rütbeli bir din adamı olduğu tahmin edilen, fakat kesin olarak kimliği tespit edilemeyen; din bilimi, siyaset, teolojik edebiyat, ayin ve dinî hukuk hakkında birçok bilgi içeren ve tek nüshası olan Latince yazılmış risalelerdir. Bu risaleler 1575'teki ölümünden kısa bir süre önce kütüphanesini Cambridge'deki Corpus Christi Koleji'ne bağışlayan Başpiskopos Parker'ın kitapları arasında bulunmuştur. Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* (Princeton: Princeton University Press, 1957), 42-43.

⁹⁷ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, 46.

⁹⁸ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, 47.

*Mesih'tir, ancak lütufla Mesih'tir ve her ne yaparsa yapsın, sadece bir insan olarak değil, lütufla Tanrı ve Mesih olmuş biri olarak yapar.*⁹⁹

Böylece *Anonymous*'un *natura* ve *gratia* (doğa ve lütuf) şeklindeki hem iki kutuplu hem de potansiyel birliktelikle ilgili düşünceleri, “çift kişilikli” bir varlık olarak Mesih'i taklit eden bir kral anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Orta Çağ Hıristiyan Batı'da Mesih merkezli kral anlayışına karşılık gelmiştir.

Hıristiyan krallar, kutsiyetlerini öncelikle papalar tarafından meshedilerek almışlar ve bu nedenle genellikle onlar papalarla ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Nitekim Karolenj Hanedanı'nın ilk hükümdarı Kral III. Pepin (714-768) on iki yaşındayken Papa tarafından kutsanmış ve dindar bir hayat yaşamıştır.¹⁰⁰ Pepin gibi diğer Frank kralları da aynı şekilde kutsanmış ve onlar Papa tarafından ziyaret edildiklerinde, Papa'nın atının dizginlerini tutarak yürümüştür.¹⁰¹ Benzer şekilde kral III. Pepin'in oğlu Şarlman (Karl der Große, 748-814), da zamana ve şartlara göre dindar bir kişi olarak nitelendirilmiştir. Şarlman'ın dindarlık göstergesi olarak Papalığa, din adamlarına ve Kiliseye birtakım hediyeler verdiğinden söz edilmiştir. Ayrıca o “... Ben, ‘Tanrı'nın lütufla kral’ ve şimdi Tanrı tarafından taçlandırılmış imparatorum. Ben O'nun yeryüzündeki en önemli eliyim...” diyerek Tanrı'nın lütufla kral olduğunu vurgulamıştır.¹⁰²

Başlangıçta kendilerinin lütuf yoluyla kral olduğunu düşünen Karolenj krallarının papalarla ilişkileri iyi olmuştur. Ancak bu durum I. Otto'nun (962-973) krallık taç giyme töreninin ardından Almanya'yla İtalya ve Papalık ile kuzey Avrupa arasındaki ilişkiler “imparatorluk otoritesi” bağlamında değişmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra Almanya'nın Sakson kralları kendilerinin de kutsal olanı temsil ettiklerini veya “Papa” (Rex-Sacerdos) olduklarını iddia etmeye başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle Ottonian kralları, Ottonian İmparatorluğu'nun Roma İmparatorluğu ile özdeş veya Imperium Christianum (Hıristiyan İmparatorluğu) ile Imperium Romanum'un (Roma İmparatorluğu) eşit olduğunu

⁹⁹ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, 48.

¹⁰⁰ Kral III. Pepin'in dinî kişiliğini yansıtan vasiyetiyle ilgili bk. Percy Ernst Schramm, *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters, Band 1: Von der Spätantike bis zum Tode Karls des Großen (814)* (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1968), 304.

¹⁰¹ Schramm, *Kaiser, Könige und Päpste*, 304.

¹⁰² Schramm, *Kaiser, Könige und Päpste*, 309-311.

vurgulamaya çalışmışlardır.¹⁰³ Nitekim Morrison “İmparatorluk rahiplikten çok az farklıdır. Kuşkusuz, imparatorluk prensine bazen rahip denir, çünkü rahipler ve krallar açıkça aynı kutsal yağdan kutsanmıştır. Bu nedenle Papa da kral da kutsaldır”¹⁰⁴ diyerek iki otoritenin kutsallıkta eşit olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵

Papalık ve krallık arasındaki otorite ilişkisi, MS 973'lere tarihlenen *Liuthar/Aachen İncillerindeki*,¹⁰⁶ II. Otto'nun (973-983) tahta çıkışının resmedilmesinde de görülmektedir. Bu resimdeki “Volto Santo” (Kutsal Yüz) olarak bilinen ve başında bir imparatorluk *diademi* (egemenlik tacı) ve omuzlarının çevresinde mor renkle çarınha gerilmiş Mesih'in olduğu Romanesk bir haç türü, aynı anda hem krallık hem de İmparatorluk (Roma) simgesini gösteren en kısa ikonografik formül olarak kabul edilmiştir. Volto Santo, İsa'nın tek kişilik ikili doğasının (*una persona, duae naturae*) sanatta temsilini konu edinmekle birlikte panelde İsa, yeniden dirilmiş, çarmıhını taşıyan ve “görmekli kral” olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca resimde cennetten uzanan Tanrı'nın eli, tahtta oturan Otto'nun başının üzerindeki taca dokunmakta ve böylece onu kutsamaktadır. Dahası Tanrı'nın elini çevreleyen ilahî hale (*aureola*), imparatorluk halesiyle kesişerek imparatorun ilahîliğini vurgulamaktadır.¹⁰⁷

Kral II. Otto'nun Mesih benzeri görüntüsü gibi III. Otto (980-1002) da dinî ve dünyevi kimliği kendinde birleştiren bir krala örnek olarak gösterilmiştir. Bu çerçevede o, kendisini Roma'nın kurtarıcısı olarak ilan etmiş ve bu amaçla lakabında ve hâkimiyet simgesi olan yüzüğünde değişik ifadeler kullanmıştır. Otto ilk önce mührünün bir yüzüne “Charlemagne”, diğer yüzüne ise *renovatio imperii Romanorum* (Roma İmparatorluğunu yenileme) ifadesini yazdırmış ve bununla Roma/Latin Hıristiyanlığını dinî manada yenilemek istemiştir. Ancak III. Otto'nun dinî yenileme fikri daha sonra dünyevi bir yenilenmeyi de kapsamıştır. Bu manada o, 998'de mührüne “renovatio” (yenileme), iki yıl sonra “imperator Romanorum” (Romalıların imparatoru) ve unvanına ise “servus Jesu Christi” (İsa Mesih'in hizmetçisi/kölesi) ifadesini ilave etmiştir. Otto, 1001'de “sacrarum

¹⁰³ Karl F. Morrison, *Tradition and Authority in the Western Church, 300-1140* (Princeton: Princeton University Press, 1969), 373-374.

¹⁰⁴ Papa ve kralların kutsallıklarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Rene Guenon, *Alemin Hükümdarı Dinlerde Merkez Sembolizmi*, çev. İsmail Taşpınar (İnsan Yayınları, 2014).

¹⁰⁵ Morrison, *Tradition and Authority*, 374.

¹⁰⁶ “Liuthar/Otto/Aachen İncilleri” olarak bilinen kitapçıkların, Reichenau Manastırı'ndaki resim ustaları tarafından üretildiği ifade edilmektedir. Bu İncillerde II. ve III. Otto'nun kraliyet portrelerini içeren minyatürler de yer almaktadır. Gerd Althoff, *Otto III*, çev. Phyllis G. Jestice (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2003), 68,109.

¹⁰⁷ Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, 61-62, 5. figür.

ecclesiarum fidelissimus et devotissimus dilatator”(kutsal kiliselerin en sadık ve en itaatkâr yücelticisi) ve en son olarak “servus apostolorum” (Havarilerin kölesi, hizmetkârı) gibi lakaplarla kendisini yüceltmıştır. Bunun yanı sıra III. Otto, “Otto servus apostolorum et secundum voluntatem Dei salvatoris Romanorum imperator a-Augustus” (Otto, havarilerin hizmetkârı ve Tanrı’nın iradesine göre Romalıların kurtarıcısı imparator Augustus) diyerek kendisinin hem imparator hem de Papa (*rex et sacerdos*) olduğunu ilan etmiştir.¹⁰⁸ Ancak onun kendisini bu şekillerde yüceltmesi ne Ottonian sarayında ne de Roma tarafında genel kabul görmüştür. Dahası Otto’nun bu tutumu Romalılarla Saksonlar arasında düşmanlığa sebep olmuştur.¹⁰⁹

Orta Çağ’da kimi zaman Papa’ya tâbi kimi zaman da onunla aynı derecede kutsal olduğunu düşünen kralların nezdinde İsa Mesih, “en yüksek Kral ve en yüksek Rahip ve gerçek Kurtarıcı” olarak adlandırılmıştır.¹¹⁰ Kralların bu anlayışı Hıristiyan literatüründe de yansımaları bulmuş ve Karolenj döneminde (751-987) yazılmış *Libri Carolini* (Karoline Kitapları) veya Şarlman’ın Kitapları olarak bilinen bir el yazması eser; dönemin Hıristiyanlığı, sanat anlayışı ile Frank ve Bizans yöneticileriyle ilgili karşılaştırmalara yer vermiştir.¹¹¹ Bu çerçevede eser, Frank krallarını Tanrı’nın sevgi dolu hizmetkârları olarak görürken, Bizans krallarını ise kibirli ve merhametsiz olmakla suçlamıştır. Kitaba göre Karolenjliler, birçok açıdan Eski Ahit krallarını kendilerine model almış, Bizans’ı yıkılan düzenin varisi ve Şarlman’ı ise kurtuluş tarihinin gerçek varisi olarak kabul etmişlerdir. *Libri Carolini*, Karolenj kral anlayışının yanı sıra, Hıristiyan sanatıyla ilgili betimlere de yer vermiştir. Bu bağlamda o, Bizans’taki imparatorluk kabul salonu (*Chrysotryklinos*-Altın Kabul Odası) ile Karolenj sarayındaki bir kabul salonunun yapısını ve resimlerini karşılaştırmıştır. Buna göre Konstantinopolis’te, imparatorun tahtı doğuya, sunağın arkasına ve ihtişamlı heykelinin önüne yerleştirilmişken; Aachen’de sunak doğuda, ancak Süleyman’ınkinden modellenmiş taht ise batıda resmedilmiştir. Ayrıca odaların kubbelerini tamamen kaplayan Majesteleri İsa’nın imajını gösteren bir mozaik yerleştirilmiştir. Dahası *Libri Carolini*, İbrahim’i bir Frank, Davud’u bir Karolenj; cennetteki Mesih’i dünyayı

¹⁰⁸ Walter Ullmann, *Growth of Papal Government in Middle Ages: Study in Ideological Relation of Clerical to Lay Power* (Londra: Bradford & Dickens, 1962), 238-240.

¹⁰⁹ Morrison, *Tradition and Authority*, 375.

¹¹⁰ Pelikan, *The Christian Tradition*, 3: 128.

¹¹¹ Thomas F. X. Noble, “Tradition and Learning in Search of Ideology: The *Libri Carolini*”, *Gentle Voices of Teachers: Aspects of Learning in the Carolingian Age*, ed. Richard E. Sullivan (Columbus: Ohio State University Press, 1995), 228, 246.

yöneten Tanrı ve Şarlman'ı onun yeryüzündeki temsilci olarak göstermeye çalışmıştır.¹¹²

Karolenj dönemini en güzel şekilde yansıtan Libri Carolini'nin krallık ve tanrısallıkla ilgili anlayışını, söz konusu dönemin minyatürlerinde görmek mümkündür. Nitekim Karolenj dönemine ait *Gundohinus İncilleri*¹¹³ olarak bilinen eserdeki bir minyatür, İsa'nın tanrısallığına örnek olarak gösterilmiştir. Bu minyatürde İsa Mesih, "İlahi bir Kral veya Majesteleri" olarak ortada ve onun başı üzerinde kanatlarını buluşturan iki Kerubim meleğiyle tasvir edilmiştir. Buradaki Mesih imgesinin, genel anlamda İncillerindeki İsa imgeleriyle; melek tasvirlerinin ise sekizinci yüzyılın meşhur ikonoklast çatışmalarıyla ilgili olduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁴ Sonuç olarak, Orta Çağ Hıristiyan kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla dönemin krallık anlayışı, köken itibarıyla Antik Yunan, Roma ve Kutsal Kitap çerçevesinde oluşmuş ve bu çerçevede uygulama sahasına konulmuştur. Bu çerçevede İsa Mesih, rahipliği ve krallığa aynı anda sahip "personae mixtae" olarak algılanmış ve bu yönüyle piskoposlar ve krallar tarafından taklit edilmiştir. Ayrıca o hem dönemin literatüründe hem de sanatında "İlahi Kral" veya "Yüce İsa" şeklinde ifade edilmiştir.

Sonuç

Hıristiyanlıkta İsa'nın tanrılaştırılması ya da Tanrı'nın insanlaştırılması anlayışının oluşmasında, Antik Yunan ve Roma kültürlerinin yanı sıra Eski Ahit'teki ilk insan Âdem'in yaratılışı ve onun cennetten düşüşüyle ilgili anlatımlar etkili olmuştur. Nitekim Eski Ahit'in "insanı kendi suretimizde yaratalım" söylemi Pavlus tarafından "Mesih, Tanrı özüne sahip... insan biçimine bürünmüş..." şeklinde yorumlanmıştır. Benzer şekilde Mesih'in taklidi konusu da söz konusu kaynakların yanı sıra Pavlus'un "Mesih'i taklit ettiğim gibi, siz de beni taklit edin" şeklindeki sözü

¹¹² Noble, "The Libri Carolini", 247-249; Libri Carolini'nin sözü edilen karşılaştırmaları, Karolenj siyasi yöneticilerinin Bizans siyasi sisteminin bir kopyasını bünyelerinde inşa etme girişimi olarak yorumlanmıştır. Geniş bilgi için bk. Heinrich Fichtenau, *The Carolingian Empire: The Age of Charlemagne* (New York: Harper and Row, 1964), xix.

¹¹³ Gundohinus İncilleri, yaklaşık 754 yılına tarihlendirilen ve adı bilinmeyen bir Frank manastırında çalışan tek bir kâtip tarafından yazılmış el yazmalarıdır. Bunlar Karolenj Francia'nın en güvenilir tarihli resimli el yazması olarak da kabul edilmektedir. Ayrıca bu el yazması İncillerin altıncı yüzyılın ortalarında kuzey İtalya'da yazılmış bir İncil'den esinlenmiş olabileceği de iddia edilmektedir. Lawrence Nees, "Carolingian Art and Politics", *Gentle Voices of Teachers: Aspects of Learning in the Carolingian Age*, ed. Richard E. Sullivan (Columbus: Ohio State University Press, 1995), 191.

¹¹⁴ Nees, "Carolingian Art and Politics", 191-194.

ve daha başka söylemleri bağlamında ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu konunun Hıristiyanlığın “kurtuluş ve enkarnasyon” anlayışıyla da iç içe geçmiş olduğu anlaşılmıştır.

Mesih’in taklidi konusu, Pavlus’tan sonra Ignatius, Irenaeus, Clement, Origen, Eusebius ve Athanasius gibi Kilise Babalarının yanı sıra; Orta Çağ ve günümüz Hıristiyan düşünürleri tarafından tartışılmıştır. Zikrettiğimiz Hıristiyan düşünürlerin bir kısmı İsa’nın insanî yönüyle taklit edilmesi gerektiğini, tanrısal olarak onun taklit edilemeyeceğini vurgularken, diğer bir kısmı ise Mesih’in tanrısallığına vurgu yaparak bu yönüyle onun taklit edilebileceği yönünde görüşler ortaya koymuştur. Örneğin Immanuel Kant, Mesih’i tanrısal yönüyle değil, insanî yönüyle taklit edilmesi gereken “ilâhî ilhamlı öğretmen” ve “insanlığın sembolü” olarak kabul etmektedir. Benzer şekilde Iris Murdoch ve Eric Osborn gibi yazarlar da insanın Tanrı kadar mükemmel olmadığını, mükemmel bir varlık olan Tanrı’yı taklit etmesinin, hatta İsa Mesih’in tanrısal olarak taklit edilmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir.

Hıristiyanların dualarında İsa Mesih, Tanrı’dan bir Tanrı olarak yüceltilmiş ve onu taklit etmek ise onun dünyevi yaşamını kopyalamaktan çok, İsa’nın ölümüne ve dirilişine katılmak şeklinde anlaşılmıştır. İsa’nın ölümüne ve dirilişine katılmak ise bizzat onun kendi yaşamıyla oluşturduğu kabul edilen Evharistiya gibi diğer sakramentlerle mümkün olmaktadır. Bu çerçevede İsa’nın öğrencileriyle yediği Son Akşam Yemeği’nin anısına “Ekmek Kıрма”, “Rabbin Sofrası” ve “Şükran Günü” gibi isimlerle anılan Evharistiya litürjik uygulaması, tanrısal İsa Mesih’in ölümüne ve dirilişine katılmak anlamında Hıristiyanları etkilemiştir.

Mesih’in tanrısallaştırılması ve onun taklit edilmesi anlayışında olduğu gibi Hıristiyanlığın “krallık” veya “yöneticilik” anlayışının kökleri de Antik Yunan ve Roma’ya, dahası Eski Ahit’in krallık anlayışına dayanmaktadır. Bu çerçevede 1100 tarihli, yazarı Normandiyalı bir dük veya din adamı olduğu tahmin edilen Latince el yazması *Norman Anonymous adlı* eser Orta Çağın Papalık ve krallık anlayışını yansıtan önemli bir kaynaktır. Norman Anonymous’un yanı sıra *Libri Carolini* (Karoline Kitapları) de Orta Çağ Hıristiyanlığının krallık anlayışının, Eski Ahit krallık anlayışının bir kopyası olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu eser; İbrahim’i bir Frank, Davud’u bir Karolenj; cenneteki Mesih’i dünyayı yöneten Tanrı ve Şarlman’ı onun yeryüzündeki temsilci olarak göstermiştir. *Libri Carolini* gibi *Gundohinus İncilleri*’ndeki bir minyatürde de İsa’yı “İlahi-Kral veya Majesteleri” olarak resmetmektedir. Zikredilenlerin yanı sıra Karolenj Çağı kralları, papalar tarafından kutsanarak göreve başlamış, bu nedenle krallar kendilerini Papalığa bağlı olarak hissetmiş ve her konuda papalara itaat etmişlerdir. Dahası dönemin

kralları kendilerinin lütuf yoluyla kral olduklarını ve “Göksel Kral” İsa Mesih'in yeryüzündeki temsilcileri olduklarını düşünmüşlerdir.

Orta Çağ yöneticilerindeki İsa Mesih'in tanrısallığı anlayışının, geçmişteki ve günümüzdeki Hıristiyan din adamlarında da görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hıristiyanlıktaki din adamları kendilerinin “günahları bağışlama” yetkisinin İsa Mesih'in tanrısallığından kaynaklandığını kabul etmektedir. Böylece onlar Tanrı'nın ve Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilen İsa Mesih'in bu yetkisini kullanarak inananların günahlarını bağışlamaktadır.

Sonuç olarak İsa'nın tanrılaştırması ya da Tanrı'nın insan biçiminde algılanması anlayışları köken itibarıyla Antik dönemlere kadar eskiye dayanmaktadır. Bir “Tanrı” ve “Tanrı'nın Oğlu” olarak kabul edilen İsa Mesih'in taklidi de sözü edilen konuların Hıristiyanlığa uyarlanmış halidir. Konunun kökeni ne kadar eskiye dayanırsa dayansın İsa Mesih, tanrısal ve beşerî yönüyle günümüze kadar gelen süreçte Hıristiyanlar için takip ve taklit edilecek bir “Model” olarak algılanmıştır. Bütün bunların yanı sıra İslâmî kültüre göre, “Tanrı'nın taklidinden” söz edilemez, bu konu Hıristiyanlıkta bazen doğrudan Tanrı'ya bazen İsa Mesih'e atıfla söz konusu edilmektedir. Bununla birlikte günümüzdeki bazı Hıristiyan düşünürler de Tanrı'nın taklit edilemeyeceğini, ancak Tanrı'nın buyruklarına itaat etmenin, Tanrı'ya benzemeye çalışmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Onlar, Tanrı'ya benzemenin ise O'nun lütfuna ermiş İsa Mesih'in yaşamının takip veya taklit edilmesiyle mümkün olduğunu düşünmektedir.

Kaynakça

- A Religious of C.S.M.V. (çev.). *St. Athanasius on the Incarnation: The Treatise De Incarnatione Verbi Dei*. New York: St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary, 1953.
- Akalın, Kürşat Haldun. “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014): 129-160.
- Althoff, Gerd. *Otto III*. Çev. Phyllis G. Jestice, University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2003.
- Billy, Dennis J. *The Imitation of Christ Thomas à Kempis: A Spiritual Commentary and Reader's Guide*. Notre Dame: Ave Maria Press, 2005.
- Bromiley, Geoffrey W. *Introduction to the Theology of Karl Barth*. Edinburgh: T&T Clark, 1979.
- Brown, Peter. *Augustine of Hippo: A Biography*. Los Angeles: University of California Press, 2000.
- Climacus, John. *The Ladder of Divine Ascent*. Çev. Colm Luibheid & Norman Russell, Londra: SPCK, 1982.

- Constable, Giles. *Three Studies in Medieval Religious and Social Thought: The Interpretation of Mary and Martha, the Ideal of the Imitation of Christ, the Orders of Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Erigena, Johannes Scotus. *Periphyseon: The Division of Nature*. Çev. I. P. Sheldon Williams, Montreal: Dumbarton Oaks, 1987.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler Ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999): 439-453.
- Eusebius Pamphili. *Ecclesiastical History: Books 1-5*. Çev. Roy J. Deferrari, Washington: The Catholic University of America Press, 2005.
- Fichtenau, Heinrich. *The Carolingian Empire: The Age of Charlemagne*. New York: Harper and Row, 1964.
- Garland, Anthony C. *A Testimony of Jesus Christ: A Commentary on the Book of Revelation*. 2 cilt, Washington: Spirit and Truth, 2004.
- Graham, Ward. *Christ and Culture*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
- Grun, Anselm. *Seven Sacraments*. New York: Continuum, 2003.
- Guenon, Rene. *Alemin Hükümdarı Dinlerde Merkez Sembolizmi*. Çev. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, 2014.
- Halliwell, Stephen. *The Aesthetics of Mimesis: Ancient Texts and Modern Problems*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Hans, Schwarz. *The Trinity: The Central Mystery of Christianity*. Minneapolis: Fortress Press, 2017.
- Hillyer, Philip H. *Imitatio Christi in the Spirituality of Charles De Foucauld*. Edinburgh: University of Edinburgh, 1979.
- Johnson, Keith L. *Karl Barth and the Analogia Entis*. Londra: T&T Clark, 2010.
- Johnson, William Stacy. *The Mystery of God: Karl Barth and the Postmodern Foundations of Theology Columbia Series in Reformed*. Louisville: Westminster John Knox Press, 1997.
- Jungmann, Josef A. *The Mass of the Roman Rite: Its Origins and Development*. Çev. Francis A. Brunner, 2 cilt, Allen: Christian Classics, 1986.
- Kantorowicz, Ernst H. *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press, 1957.
- Kelly, J. N. D. *Early Christian Creeds*. 3. bs., Great Britain: Longman Group Limited, 1972.
- Kempis, Thomas a'. *The Imitation of Christ*. New York: TAN Books, 2010.
- Kendall, R.T. *Imitating Christ: Becoming More Like Jesus*. Florida: Charisma House, 2007.
- Kuehn, Manfred. "Kant's Jesus". *Kant's Religion within the Boundaries of Mere Reason: A Critical Guide*, ed. Gordon E. Michalson, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 156-174.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil İstanbul: Kitapı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, 2013.
- Laux, Fr. John. *Mass and the Sacraments: A Course in Religion Book II*. Charlotte: TAN Books, 2013.
- Macy, Gary. *The Theologies of the Eucharist in the Early Scholastic Period: A Study of the Salvific Function of the Sacrament According to the Theologians c.1080-c.1220*. New York: Oxford University Press, 1984.
- Marenbon, John. *The Philosophy of Peter Abelard*. New York: Cambridge University Press, 1997.

- Martens, John W. *One God, One Law: Philo of Alexandria on the Mosaic and Greco-Roman Law*. Boston: Brill Academic Publishers, 2003.
- Mengel, David & Lisa Wolverton. *Christianity and Culture in the Middle Ages: Essays to Honor John Van Engen*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2014.
- Morrison, Karl F. *Tradition and Authority in the Western Church, 300-1140*. Princeton: Princeton University Press, 1969.
- Murdoch, Iris. *Metaphysics as a Guide to Morals*. New York: Penguin Books, 1993.
- Nees, Lawrence. "Carolingian Art and Politics". *Gentle Voices of Teachers: Aspects of Learning in the Carolingian Age*, ed. Richard E. Sullivan, Columbus: Ohio State University Press, 1995, 186-226.
- Noble, Thomas F. X. "Tradition and Learning in Search of Ideology: The Libri Carolini". *Gentle Voices of Teachers: Aspects of Learning in the Carolingian Age*, ed. Richard E. Sullivan, Columbus: Ohio State University Press, 1995, 227-260.
- Nock, Arthur Darby. *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*. Oxford: University Press of America, 1988.
- Ong, Walter J. "Mimesis and the Following of Christ". *Religion & Literature* 26/2 (Summer 1994): 73-77.
- Osborn, Eric. *Clement of Alexandria*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Osborn, Eric. *Ethical Patterns in Early Christian Thought*. New York: Cambridge University Press, 1976.
- Pelikan, Jaroslav. *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*. 5 cilt, Chicago: University of Chicago Press, 1971-1978.
- Pettis, Jeffrey B. "Ordination". *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, ed. John Anthony McGuckin, Oxford: Wiley-Blackwell, 2011, 2: 425-427.
- Rahner, Karl. *Practice of Faith: A Handbook of Contemporary Spirituality*. New York: The Crossroad Publishing Company, 1983.
- Schramm, Percy Ernst. *Kaiser, Könige und Päpste: Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters, Band 1: Von der Spätantike bis zum Tode Karls des Großen (814)*. Stuttgart: Anton Hiersemann, 1968.
- Tarakçı, Muhammet. *St. Thomas Aquinas*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Temiztürk, Halil. *Hıristiyan Mistisizmine Giriş*. Ankara: EskiYeni Yayınları, 2021.
- Ullmann, Walter. *Growth of Papal Government in Middle Ages: Study in Ideological Relation of Clerical to Lay Power*. Londra: Bradford & Dickens, 1962.
- Volf, Miroslav. *After Our Likeness: The Church as the Image of the Trinity*. Michigan: William. B. Eerdmans Publishing Company, 1998.
- Whistler, Daniel. "Kant's Imitatio Christi". *International Journal for Philosophy of Religion* 67 (2010): 17-36.
- Whistler, Daniel. "The Abandoned Fiancée, or Against Subjection". *New Topics in Feminist Philosophy of Religion: Contestations and Transcendence Incarnate*, ed. Pamela Sue Anderson, Londra & New York: Springer, 2010, 127-145.